

सामाजिक परिक्षण कार्यक्रम
आर्थिक बर्ष २०७२/०७३

अन्तिम प्रतिवेदन
२०७३ कार्तिक

पेश गरेको निकाय
जिल्ला बिकास समिति ,मोरङ

प्रस्तुतकर्ता
समाज परामर्श सेवा
बिराटनगर-१६

ई-मेल : samajp77@gmail.com

सामाजिक परिक्षण कार्यक्रम
आर्थिक बर्ष २०७२/०७३

अध्ययन टोली

डिल्ली प्रसाई	:	संयोजक
पर्वत कुमार राई	:	सदस्य
डा. प्रमोद कुमार भ्वा	:	सदस्य

समाज परामर्श सेवा

बिराटनगर-१६

ई-मेल : samajp77@gmail.com

२०७३ कार्तिक

कृतज्ञता ज्ञापन

स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ ले स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावलि २०६४ को नियम २०१ (१) बमोजिम स्थानीय निकायहरूले एक आर्थिक वर्षमा समग्र सामाजिक जिम्बेवारी पूरा गरे नगरेको सम्बन्धमा लेखाजोखा गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न तर्जुमा गरेको देखिन्छ। नेपाल सरकार संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले स्थानीय निकायहरूबाट भए गरिएका कामहरूको पारदर्शितालाई विशेष महत्व दिएको छ। साथै स्थानीय निकायको न्यूनतम सर्तमापनमा सामाजिक परीक्षण कार्यबाट निश्चित अंक प्रदान गरिने हुनाले तिनीहरूको सामाजिक परीक्षण कार्य अनिवार्य भएको हो। भरसक सरकारी अनुदानबाट गरिने विकास निर्माणका कार्यहरू स्थानीय व्यक्तिहरूको उपभोक्ता समिति निर्माण गरी तिनीहरूकै माध्यमबाट सम्पन्न गर्ने र त्यससम्बन्धी सूचनाको हक सबै सरोकारवालाहरूलाई रहने व्यवस्था मिलाएको छ।

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले व्यवस्था गरेबमोजिम जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका र गाविसले उपभोक्ता समिति मार्फत वा आफ्नो लगानिमा सम्पन्न गरेका कार्यहरूको सार्वजनिक परीक्षण गर्ने कार्य नेपालका विभिन्न निकायहरूले गराउँदै आएका छन्। लगानिकर्ता र उपभोक्ता समितिभन्दा फरक परामर्शदाताका माध्यमबाट गराउने यस्ता परीक्षणका कार्यहरूबाट स्थानीय तहमा सूचना प्रवाह, समिति गठन, पारदर्शिता र लगानिको सही सदुपयोग भएनभएको स्पष्ट रूपमा जानकारी पाउन सकिन्छ। यसैगरी स्थानीय उपभोक्ताहरूका गुनासाहरू सुन्ने माध्यमका रूपमा समेत यसलाई लिन सकिन्छ। यस्ता कार्यबाट वर्तमानको स्थानीय विकासका लागि गरिएको लगानि पद्धति समय सापेक्ष भएनभएको तथा लक्ष्य अनुरूप काम भएनभएको समेत थाहा पाउन सकिने हुनाले यस्ता कार्यक्रमको विशेष महत्व रहेको हुन्छ।

मोरङ जिल्ला विकास समिती ले हामीलाई आ.व. २०७२/०७३ मा सञ्चालन गरिएका विकास निर्माणका कार्यहरूको सामाजिक परीक्षण गर्ने जिम्मा दिएकोमा जिविस लाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं। यस क्रममा मोरगंगा स्थानीय विकास अधिकारी ज्यु , प्रवक्ता श्री महेन्द्र खड्का , तथा जिविसका अन्य सूचनादाता साखा प्रमुख सबै प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छौं। यसैगरी सहजकर्ताहरू तथा प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरणमा उपस्थित भई आवश्यक सुझाव दिनुहुने सबै महानुभावहरू को सहयोग पनि त्यत्तिकै महत्वपूर्ण भएकाले उहाँहरू सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं। त्यस्तै सार्वजनिक परीक्षणका क्रममा स्थानीय उपभोक्ता र उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूसँग सम्पर्क गराई सार्वजनिक परीक्षण कार्यलाई सहज बनाउन सहयोग गर्ने गाविस तथा जिविस प्रतिनिधिहरू र सबै सहयोगि सघ/सस्थाका प्रतिनिधिहरूलाई धन्यवाद दिदै यो सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदन जिल्ला विकास समिति मोरङ मा प्रस्तुत गर्दछु।

डिल्ली प्रसाई

समाज परामर्श सेवा ,विराटनगर।

विषयसूची

पहिलो पृष्ठ

कृतज्ञता

परिच्छेद :- एक

कार्यक्रमको पृष्ठभूमि :

१-६

परिच्छेद :- दुई

जिल्ला विकास समिति मोरङको संक्षिप्त परिचय :

७-१५

परिच्छेद :- तीन

स्थानिय निकाय र विषयगत कार्यालयहरुको विवरण :

१६-३१

परिच्छेद :- चार

सामाजिक परिक्षणका क्रममा उठेका सवालहरु :

३२-३९

परिच्छेद :- पाँच

जिल्ला विकास समिति मोरङका अवसर, सम्भावना र चुनौतिहरु :

४० - ४१

परिच्छेद :- छ

निष्कर्ष तथा सुधारका लागि चाल्नु पर्ने कदमहरु :

४२ - ४६

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

अनुसुचिहरु

जिल्ला बिकास समिति ,मोरङ्ग सामाजिक परीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन,२०७३

परिच्छेद :- एक

१.१ कार्यक्रमको पृष्ठभूमि :

नेपाल सरकारको स्थानिय स्तरका विकास निर्माणका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने तल्लो निकाय गाविस तथा नगरपालिकाहरु हुन् । तोकिएको आर्थिक वर्षमा जिल्ला बिकास समितिहरु ले समग्र आर्थिक जिम्मेवारी पूरा गरेनगरेको लेखाजोखा गर्ने व्यवस्था नेपाल सरकार स्थानीय निकाय (आर्थिक प्रशासन) नियमावली २०६४ को उपनियम २०१ (१) ले गरेको छ । यसलाई स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ भनिएको पाइन्छ । यसको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय निकायको सामाजिक जिम्मेवारी, त्यसलाई पालना गर्न भएको प्रयास तथा कार्यसम्पादनको लेखाजोखा गर्ने प्रकृत्यालाई मार्गदर्शन गर्नु रहेको छ । यसले सामाजिक परीक्षणको व्यवस्था स्थानीय निकायले अनिवार्य रुपमा लागु गर्नु पर्ने ब्यावस्था गरेको छ । सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ वाट परीक्षण विधि सरलीकृत भई , प्रकृत्या स्पष्ट र व्यवस्थित हुदै गएको पाइन्छ । यसबाट सामाजिक परीक्षण कार्य संस्थागत हुने उद्देश्य राखिएको छ ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५, स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली २०५६ र स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली २०६४ का आधारमा नै जिल्ला बिकास समितिहरुको सामाजिक परीक्षण कार्य सम्पन्न गर्ने व्यवस्था छ । सामाजिक परीक्षण कार्य अन्तर्गत जिल्ला बिकास समितिहरुको योजना, नीति, कार्यक्रम, आयोजना कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहले आर्थिक सामाजिक विकासमा गरेको समग्र योगदानको लेखाजोखा, विश्लेषण र मूल्याङ्कन पर्दछन् । सामाजिक परीक्षणमा जिल्ला बिकास समितिका कार्यक्रम, आयोजनाको लक्ष, उद्देश्य, बजेट, आम्दानी तथा यसबाट प्राप्त नतिजा, उपलब्धि र खर्च आदिका बारेमा सरोकारवालाहरु बीच जानकारी गराउने, लेखाजोखा गर्ने र मूल्याङ्कन गर्ने कार्य पर्दछन् । यो कार्यक्रम आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पहिलो चौमासिक भित्र गरिसक्नु पर्ने प्रावधान छ ।

जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग को सामाजिक परीक्षण कार्यले तिनीहरुले तय गरेका कार्यक्रमको लक्ष र उद्देश्य जानकारीमा आउने छ । यसबाट उद्देश्य बमोजिम कार्यक्रम भए नभएको र उपलब्धिको स्तर पत्ता लाग्नेछ । यसबाट अर्को आर्थिक वर्षमा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सहयोग मिल्ने छ भने कार्यक्रम

कार्यान्वयन प्रकृत्यामा सुधार गर्न आवश्यक विषयवस्तुका बारेमा पनि जानकारी प्राप्त हुने छ । यसले साग्न जिल्लाको दिगो कार्यक्रम तर्जुमा तथा त्यसको कार्यान्वयन प्रकृत्यामा सहयोग मिल्ने छ ।

१.२. परीक्षण कार्यको उद्देश्य :

प्रस्तुत सामाजिक परीक्षण कार्यका प्रमुख उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग को सामाजिक जिम्मेवारी, त्यसलाई पालना गर्न भएको प्रयास र कार्यसम्पादनको मुल्यांकन गर्ने ।
- सरोकारवाला तथा लाभान्वित समूहप्रतिको जवाफदेहिताको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- विकास प्रकृत्यामा एकरूपता ल्याउन विषयगत कार्यलयहरू बिच कार्ययोजनाको समन्वय गर्ने ।
- जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग.ले सम्पादन गरेका कार्यक्रम र त्यसको सामाजिक उपलब्धि तथा कार्यसम्पादन स्तरको लेखाजोखा गर्ने ।

१.३. परीक्षणको महत्व :

प्रस्तुत परीक्षण कार्यको महत्व निम्नानुसार रहेको छ ।

- ❖ परीक्षण कार्यबाट जिविसको विगत आर्थिक वर्षको योजना, नीति, कार्यक्रम, आयोजना कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहले आर्थिक विकासमा गरेको समग्र योगदानको लेखाजोखा, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिएको छ ।
- ❖ परीक्षण कार्यबाट कार्यसम्पादनको लेखाजोखा भई आगामी आर्थिक वर्षका लागि कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रकृत्यामा थप सुझावहरू प्राप्त भएका हुनेछन् । यसले कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
- ❖ परीक्षण कार्यबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि गरिनुपर्ने सुधारका बारेमा जानकारी प्राप्त हुनेछ र आगामि वर्षको कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सहज हुने छ ।

१.४. परीक्षणको औचित्य :

स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ ले स्थानीय निकायको सामाजिक परीक्षण कार्यलाई अनिवार्य रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपाल सरकारको उक्त नीति यस कार्यबाट

कार्यान्वयन हुने भएकाले प्रस्तुत परीक्षण कार्य औचित्यपूर्ण र आवश्यक छ । यसका साथै यस्तो परीक्षण कार्यबाट स्थानीय निकायको कार्यक्रम निश्चित मापदण्डभित्र गरे नगरेको, योजना कार्यान्वयन पक्षमा कमीकमजोरी रहे नरहेको र तिनमा सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु भएनभएको पत्ता लाग्ने तथा आगामी वर्षका लागि कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई सहयोग पुग्ने भएकाले प्रस्तावित कार्यक्रम औचित्यपूर्ण, आवश्यक र महत्वपूर्ण पनि छ ।

१.५. सामाजिक परीक्षण विधि :

प्रस्तुत सामाजिक परीक्षणलाई देहाय बमोजिम अनुसन्धानात्मक विधि प्रयोग गरी पूरा गरिएको छ ।

- **सन्दर्भ सामाग्री अध्ययन र समिक्षा :** सामाजिक परीक्षणका क्रममा विभिन्न सामाग्रीहरुको अध्ययन र समिक्षा गरिएको छ । तिनीहरुमा स्थानीय निकायसम्बन्धी ऐन, नियम, कार्यविधिहरु र निर्देशिका लगायत स्थानीय निकायको जिम्मेवारी सम्बन्धि प्रकाशित र अप्रकाशित दस्तावेजहरुको अध्ययन गरिएको छ । जिविसको वार्षिक योजना, कार्यसम्पादन, सामाजिक उपलब्धी, परिणाम र प्रभावसम्बन्धि अभिलेखहरु, सूचना, नागरिक वडापत्र र सार्वजनिक सुनुवाईका प्रतिवेदनहरु अध्ययन गरिएका छन् जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग को कार्यक्रमसम्बन्धी वार्षिक र चौमासिक प्रतिवेदनहरु, र अन्य आवश्यक सामाग्रीहरुको समेत अध्ययन गरिएका छन् । यिनीहरुका आधारमा जिविसले सामाजिक जिम्मेवारी पूरा गरेनगरेको सम्बन्धमा पनि समिक्षा र विश्लेषण गरिने छ ।
- **अन्तर्वार्ता, स्थलगत निरीक्षण, अवलोकन र समूह छलफल:** अ) अन्तर्वार्ता: सामाजिक परीक्षणका क्रममा कार्यविधिमा तोकिएबमोजिमका सूचकहरु प्रयोग गरी कार्यालयका पदाधिकारीहरु जस्तो शाखा प्रमुख, योजना प्रमुख र विषयगत कार्यालय प्रमुखसँग प्रश्नावली भराइएको छ । प्रश्नावली अर्धसंरचित थिए, जुन सामाजिक परीक्षकद्वारा सोधी उत्तरहरु लेखिएका छन् । जसको विस्तृत विवरण अन्तिम प्रतिवेदनमा समेटिएको छ ।

आ) समूह छलफल: अन्तरवार्ताका र प्रश्नावली भर्ने क्रममा समेटिन नसकेका विषयवस्तुका बारेमा सम्बन्धित कर्मचारीका ससाना समूह बनाई छलफल गर्ने र गराउने तथा सूचना संकलन गर्ने कार्य गरिएको छ ।

इ) स्थलगत अवलोकन र निरीक्षण: सामाजिक परीक्षणका क्रममा आवश्यकता अनुसार स्थलगत अवलोकन र निरीक्षण गरिएको छ । जिविसद्वारा संचालित कार्यक्रमको निरीक्षण गर्ने क्रममा सम्बन्धित सेवाग्राही तथा उपभोक्तासँग समेत आवश्यकताअनुसार छलफल र अन्तरकृया गरिएको छ ।

अन्त्यमा सन्दर्भ सामाग्रीको समिक्षा, सम्बन्धित पदाधिकारी र कर्मचारीहरूसँग छलफल र अन्तरकृया गरी प्राप्त सूचनालाई समिक्षा, तुलना र विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार पारिएको छ । प्रतिवेदन स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ को अनुसूची ४ मा व्यवस्था भएअनुसारको ढाँचामा तयार पारिएको छ ।

१.६. प्रतिवेदन तयारी :

सामाजिक परीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा छलफलमा उठेका सुझाव तथा निर्णयहरू र कार्ययोजना सहित कार्यविधिको अनुसूची ४ अनुसार अन्तिम प्रतिवेदन तयारी गरिएको छ । प्रतिवेदनका विषयवस्तु निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएकोछ :

- पृष्ठभूमि
- सामाजिक परीक्षणको उद्देश्य
- अध्ययन विधि
- अध्ययनको सीमा
- बृहत छलफल कार्यक्रमको विवरण
- स्थानीय निकाय र विषयगत कार्यालयहरूको विवरण (अनुसूची २ र ३)
- सामाजिक परीक्षणबाट देखिएका सवल पक्षहरू
- सामाजिक परीक्षणबाट देखिएका चुनौती तथा कमिकमजोरीहरू
- सामाजिक जिम्मेवारी पुरा गर्न स्थानीय निकायले चाल्नु पर्ने कदमहरू वा सुझावहरू

१.७. अध्ययनका सिमा

सिमित समय र श्रोतका कारण जिविस मोरगं को कार्यालय सगं सम्बन्धित सबै विषयगत कार्यालय र संस्थाहरूलाई सूचनाको श्रोतको रूपमा समेट्न सकिएको छैन । अधिकांश द्वितीय सूचनाका श्रोतहरू जिविस स्वयम बाट लिइएको छ । प्राथमिक श्रोतबाट प्राप्त सूचनाहरू उपभोक्ताहरूको मौलिक विचारबाट आएका हुनाले त्यसलाई जस्ताको तस्तै समेटिएको छ । स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ ले व्यवस्था गरे जस्तो मुख्य सूचनाहरू जिविस मोरगं बाट उपलब्ध भएका हुनाले त्यसको विश्वसनियता पनि सोहि सस्था सगं निहित रहेको छ ।

यो अध्ययन स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ को परिधी भित्र रहेको छ । मोरगं जिविस र सामाजिक विकास सँग सम्बन्धित केहि विषयगत कार्यालयहरू यस अध्ययनको विषयक्षेत्रभित्र

रहेका छन् । यो अध्ययनले जिविस अन्तर्गत भएका सामाजिक विकासका सूचकहरूको मात्र प्रतिनिधित्व गर्दछ । तर समग्र देशको सामाजिक विकासको प्रस्तुती गरेको छैन ।

१.८. प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरण तथा छलफल कार्यक्रमको विवरण :

पृष्ठभूमि :

नेपालको संबिधान र नेपाल सरकारको नीति, नियम तथा ऐन अनुसार स्थानीय निकायका रूपमा रहेका मुलुकका विभिन्न नगरपालिकाहरूको वार्षिक योजना, कार्यक्रम र लक्ष्य अनुसार वर्षभरी गरेका आर्थिक, भौतिक, सामाजिक र अन्य सबै प्रकारका कार्यहरू, त्यसबाट प्राप्त परिणामहरूका साथै कमी कम्जोरीहरूलाई सरोकारवालाहरूको सामु दुरुस्त प्रस्तुत गर्ने कार्य सामाजिक परीक्षणको एउटा महत्वपूर्ण पक्ष हो । उक्त सामाजिक परीक्षणबाट प्राप्त तथ्यहरूमाथि सरोकारवालाहरूको टिप्पणी, आलोचना, सुझाव र जिज्ञासाहरू समेट्ने गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर अन्तरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गरिएको हो । यही सन्दर्भमा जिविस मोरङको सामाजिक परीक्षण कार्यक्रमको प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरण तथा यस उपर अन्तरक्रिया सम्पन्न भएको छ । यही कार्यक्रमको समग्र सारांशलाई प्रतिवेदनको रूपमा निम्न अनुसार तयार गरिएको छ । यस प्रतिवेदनलाई ३ भागमा वर्गीकरण गरि प्रस्तुत गरिएको छ ।

पहिलो भाग : कार्यक्रमको ढाँचा

१. कार्यक्रमको मिति : २०७३/७/२६

२. कार्यक्रम स्थल: जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मोरगं विराटनगर

३. समय: दिनको २ : ०० देखि ४:००वजे सम्म ।

४. आयोजक: जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मोरगं

५. प्रस्तुतिकरण: समाज परामर्श सेवा, विराटनगर १६ ।

६. उपस्थित संख्या : जम्मा ६०

७. उपस्थित संघसंस्थाहरू: विभिन्न राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, वडा नागरिक मञ्चका प्रतिनिधिहरू, सामाजिक परिचालक, गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरू, उद्योग वाणिज्य संगठनका प्रतिनिधिहरू, आदिवासी जनजाति संगठनका प्रतिनिधिहरू, दलित समन्वय समितिका प्रतिनिधि, जेष्ठ नागरिक, सामुदायिक वनका प्रतिनिधिहरू, टोल संगठनका प्रतिनिधिहरू, वालक्लवका प्रतिनिधिहरू, पत्रकार, वृद्धिजीवि आदि ।

८. कार्यक्रम सहजकर्ता : श्री महेन्द्र खड्का (प्रबक्ता, जिविस मोरगं)

९. प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरण : श्री डिल्ली प्रसाई (समाज परामर्श सेवा)

१०. प्रतिवेदक : पर्वत कुमार राई (समाज परामर्श सेवा)

११. कार्यक्रमको ढाँचा :

कार्यक्रमको शुरुमा नै कार्यक्रमको आचारसंहिता सम्बन्धी व्यानर टाँगिएको थियो जसले कार्यक्रमको मोडालिटीका वारेमा समेत जानकारी दिन्थ्यो । यो कार्यक्रम सहभागीहरू वीच छलफल

तथा सहभागीहरूका प्रश्नहरूको प्रस्तोताले उत्तर दिने किसिमको नभई केवल प्रस्तुतिकरणमा सहभागीहरूलाई टिप्पणी गर्ने र सुझाव दिने अधिकार मात्र दिइएको थियो । सहभागीहरूलाई चियरमा राखी प्रस्तोताले प्रतिवेदन पेश गरे पछि, सहभागीहरूलाई आफ्ना विचार राख्न दिइएको थियो ।

१२. हाउस् किपिड :

सहभागीहरू सबैलाई खाजा तथा चियाको व्यवस्था गरिएको थियो ।

दोश्रो भाग : प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुति

विषयविज्ञ डिल्ली प्रसाईंद्वारा जिविसको सामाजिक परीक्षण प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएको थियो । प्रस्तुतिको क्रममा जिविस मोरगं को सामाजिक परीक्षण गर्दा जे जस्ता अवस्थाहरू देखिएका छन् जस्ताको त्यस्तै प्रस्तुत गरेको बताउनुभयो । यो प्रतिवेदन समग्र जिल्लाको उन्नति र प्रगतिका लागि सहयोगी हुने विचार व्यक्त गर्नु भयो । सामाजिक परीक्षणको निर्देशिका, स्थानीय विभिन्न स्थलगत अवलोकन र विभिन्न कागजातहरूको अध्ययनबाट प्राप्त सूचना र तथ्याङ्कका आधारमा सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन तयार गरिएको बताउनुभयो । एक जना स्वतन्त्र व्यक्तिको हैसियतले अध्ययन गर्दा जे देखियो त्यही विषयबस्तुहरू प्रतिवेदनका रूपमा ल्याएको र यस उपर आवश्यक टिका टिप्पणि गर्न र खुलेर उचित सुझावहरू दिनका लागि सहभागि सबैमा अनुरोध गर्नुभयो । जिविस ले सञ्चालन गरेका विषयगत योजना, निर्धारित लक्ष्य, उपलब्धि, प्रभावकारिता, समस्या, कमजोरी र सुधार गर्नु पर्ने विषयहरू आदिमा केन्द्रित रही आवश्यक ब्याख्याका साथ आफ्नो प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो ।

तेस्रो भाग : टिप्पणि तथा सुझाव

प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तोता डिल्ली प्रसाईंको प्रस्तुतिपछि कार्यक्रम हलमा सहभागि सबैका लागि खुल्ला छलफल, टिप्पणि र सुझाव दिन अनुरोधका साथ हल ओपन गरिएको थियो । विभिन्न व्यक्तिहरूले उक्त प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर यस प्रकार टिप्पणि र सुझावहरू पेश गर्नुभयो ।

परिच्छेद :- दुई
जिल्ला बिकास समिति मोरङको सक्षिप्त परिचय

२. भूमिका :

२.१ विषय प्रवेश

नेपालमा ग्रामीण क्षेत्रको विकास प्रयासको इतिहास धेरै लामो छ । स्थानीय तहको विकासमा प्राचिनकालदेखि नै धेरै प्रयासहरू हुँदै आइरहेको पाइन्छ । यसै सन्दर्भमा वि.सं. २००७ सालपछि प्रजातान्त्रिक सरकारले त्रिभुवन ग्राम विकासको कार्यक्रममार्फत स्थानीय तहको विकासलाई गति दिने प्रयास भयो । त्यसपछि पटकपटक विकेन्द्रीकरणको प्रक्रियाबाट विकासको गतिलाई अधि बढाउने प्रयास भयो । २०५५ पछि स्थानीय स्वायत्त शासन लागू गरी स्थानीय निकायको विकासप्रति बढी जिम्मेवारी र थप अधिकारहरू प्रदान गरियो ।

यसै पृष्ठभूमिमा जि.वि.स.ले आफू अगुवा भई आफ्ना गा.वि.स.हरूमा विकास आयोजनाहरूलाई सञ्चालन गर्न बढी जिम्मेवार र सक्रिय हुँदै आएको छ । यस्ता आयोजना जनस्तरबाट सहयोग प्राप्त गरी आफै प्रत्यक्ष सञ्चालन गरिए तापनि त्यसको प्रभावकारितामा प्रश्न उठ्न थालिसकेको छ । यस्ता विकास आयोजनाको सामाजिक लेखा परीक्षण हुनुपर्छ भनी स्थानीय विकास मन्त्रालय स्वयं नै अग्रसर भई सम्पादन भएका आयोजनाहरूको मूल्यांकन गरी स्वतन्त्र रुपबाट सामाजिक लेखाजोखा जि.वि.स.हरूले पनि गर्नुपर्ने भन्ने निर्देशनअनुसार यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो ।

स्थानीयस्तरमा सञ्चालित योजना तथा कार्यक्रमहरूको लेखाजोखा गर्ने पद्धतिको थालनि अत्यन्त राम्रो सोच हो । सञ्चालित कार्यक्रमहरूले जनताका आवश्यकताहरूको परिपूर्ति गर्न सके सकेनन्, त्यस विषयमा जनता सुसुचित भए भएनन्, त्यस कार्यक्रममा उनीहरूको संलग्नता कस्तो भयो, सेवा प्रवाह जनमुखी छ, छैन, भन्नेजस्ता विषयहरूमा आज टड्कारो रुपमा प्रसस्त प्रश्नहरू उठिरहेका छन् ।

भनिन्छ, स्थानीय निकायहरू (जिविस, गाविस, नपा) हरू भनेका जनसंगठनहरू हुन् । जस्को उपस्थिति र क्रियाशिलतामा राज्य वा सरकारको छाप पारदर्शी भएनन् भने त्यसको नराम्रो प्रभाव राज्य सञ्चालन प्रणालीमा समेत पर्न सक्छ । दैनिक सरोकार, सामाजिक सद्भाव, स्थानीय, आर्थिक तथा

सामाजिक विकास, स्थानीय स्रोतको वितरण तथा अन्य आधारभूत जनसरोकारका विषयहरूमा स्थानीय निकाहरू क्रियाशिल रहन्छन् । यी र यस्ता विविध कुराहरूलाई ध्यान दिई कार्यक्रमहरू अगाडि बढाउन सेवाग्राही समुदाय स्थानीय संघसंस्था, नागरिक समाज र सबै सरोकारवालाहरूको भूमिका महत्वपूर्ण रहन्छ ।

पूर्वाधार निर्माणका काममा जनचेतना र चासो दिन प्रतिदिन बढिरहेको आजको लोकतान्त्रिक युगमा आफूले तिरेको कर तथा शुल्क सहीरूपमा सदुपयोग भयो भएन भनेर जनताले चनाखो हुन पनि राम्रै कुरा हो । त्यसैले स्थानीय निकायको मेरुदण्ड मानिएको जिविसले सञ्चालन गरेका कार्यक्रममा भएका नकारात्मक पक्षहरूलाई सुधार गर्ने, पारदर्शिता तथा जबाफदेहिताप्रति सबैलाई बोध गराउने, राम्रा नराम्रा पक्षहरूको सामाजिक परिक्षण (Social Audit) अत्यन्त जरूरी भइसकेको छ ।

विकेन्द्रीकरण र स्थानीय स्वायत्त शासनको मर्म र भावनाअनुरूप स्थानीय तहको विकास निर्माणमा स्थानीय निकायहरू नै बढी जिम्मेवार हुने गर्दछन् । यो जिम्मेवारीहरू बहन गर्ने क्रममा सेवाग्राहीले त्यसबाट के कस्तो सन्तुष्टि प्राप्त गरेका छन् भन्ने सम्बन्धमा पनि जानकारी लिई अधि बढ्नुपर्ने देखिन्छ ।

यसै पृष्ठभूमिलाई ध्यानमा राख्दै जिल्ला विकास समिति, मोरङले आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा सम्पन्न गरेका विभिन्न योजनाहरूमध्ये केहि आयोजनाहरू लायत गत आ.व. को समग्र गतिविधि लाई सामाजिक परिक्षण प्रतिवेदनको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट स्वीकृत गरिएको ' सामाजिक परिक्षण कार्यविधि २०६७' ले अंगिकार गरेका आधारभूत शर्तहरूलाई पालना गर्दै यो प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

२.२. जिल्लाको परिचय

पूर्वाञ्चलकै विकसित र ऐतिहासिक गौरव बोकेको मोरङ जिल्ला जनसंख्याको दृष्टिले नेपालको दोश्रो ठूलो जिल्लाको रूपमा पनि परिचित छ । यो जिल्ला प्राचीन कालमा अथवा महाभारतमा गरिएको वर्णन अनुसार विराट राजाको राजधानीको रूपमा रहेको थियो भन्ने किम्वदन्ती पाइन्छ । मोरङको कूल क्षेत्रफल १८५५ वर्ग कि.मी. छ भने यो चारपाटे आकारमा फैलिएको छ । मोरङ जिल्लाको पूर्वमा भापा र इलाम जिल्ला छन् भने उत्तरमा धनकुटा र

पाँचथर जिल्ला छन् । त्यस्तै पश्चिममा सुनसरी जिल्ला छ भने दक्षिणमा १२ वटा गा.वि.स. जो भारतको विहार प्रान्तसंग जोडिएर रहेका छन् । पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको कोशी अञ्चलको दक्षिण पूर्व भागमा अवस्थित यो जिल्ला २६°२०'उत्तर देखि २६°५३' उत्तर अक्षांश र ८७°१६' पूर्व देखि ८७°४१' पूर्व देशान्तरमा अवस्थित छ । कोशी अञ्चलको तराईमा पर्ने यो जिल्लामा अन्न खेती प्रशस्त हुने भएकोले यसलाई अन्न भण्डार पनि भनिन्छ । प्राचीन कालमा यस जिल्लामा 'हाड' नामक किरांती राजाले राज्य संचालन गरेको पाइन्छ र त्यसवेला यस क्षेत्रलाई 'मावारङ्ग' भनिन्थ्यो पछि 'मावारड' भन्ने शब्द नै अपभ्रंश भई मोरङ्ग भन्न थालिएको हो भन्ने किम्वदन्ती रहेको छ ।

कोशी अञ्चलमा पर्ने ६ वटा जिल्लाहरू मध्ये मोरङ्ग सबैभन्दा विकसित जिल्ला पनि हो । यस जिल्लाको बनौट उत्तर दक्षिण लम्वाईमा झण्डै वर्गाकार रहेको छ । जमिनको बनौट अनुसार यस जिल्लामा पहाडी क्षेत्र, भावर क्षेत्र, र तराई क्षेत्र पर्दछन् त्यस्तै हावा पानीको दृष्टिले ऊष्ण, अर्ध-ऊष्ण र समशीतोष्ण हावा पानी पाइन्छ । यस जिल्लामा अधिकतम तापक्रम ४२° से. देखि न्यूनतम ६.१° सेन्टीग्रेट सम्म पुगेको पाइन्छ भने औसत १८१२ मिलिमिटर वार्षिक वर्षा हुने गरेको छ । (जिल्ला विकास योजना , मोरङ्ग ०७२/०७३)

२.३. जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग का नीति तथा लक्षहरू :

१. पुर्वाधार विकास अन्तर्गत अधूरा संरचनाहरूलाई संभव भएसम्म निर्माण सम्पन्न हुने गरी बजेट विनियोजन गरिएको छ ।
२. जिल्ला सडक संजाल (District Road Core Network) अन्तर्गत पर्ने सडकहरूलाई कालोपत्रे र ग्राभेल गरी स्तरोन्नती गर्ने प्रयास गरिएको छ ।
३. जिल्ला यातायात गुरुयोजना (DTMP) अन्तर्गत रहेका सडकहरूलाई एकआपसमा जोड्ने पुल, पुलेसा, कल्भर्टको निर्माण तथा मर्मत सम्भारमा विशेष प्राथमिकता दिइएको छ ।
- ४ . सन् २०१७ भित्रमा जिल्लालाई खुल्ला दिशामूक्त घोषणा गर्ने अभियान अन्तर्गत सम्पुर्ण गा.वि.स., विषयगत कार्यालय, गैर सरकारी संस्थालाई समन्वयात्मक ढंगले परिचालन गरिएको छ ।

५. नेपाल सरकारले अख्तियार गरेको सामाजिक समावेशीकरण नीति अन्तर्गत लक्षित समुहका महिला, बालबालिका, आदिवासी/जनजाती, दलित, अपांग, जेष्ठ नागरिक, मधेशी, मूस्लिम, पिछडा वर्गले प्रत्यक्ष लाभ पाउने कार्यक्रमहरु छनौट गरिएको छ ।
६. जिल्लाका दूई गा.वि.स.हरु सिंहदेवी र पोखरीयालाई नमुना गाउ“ विकास समितिको रुपमा विकसित गर्न “एकीकृत विकास अभियान” संचालन गरिएको छ ।
७. सन् २०१७ सम्ममा धूवा मूक्त जिल्ला घोषणा गर्नका निमित्त उर्जा विकास अन्तर्गत वायोग्यास, सूधारिएको चूलो, सौर्य उर्जालाई विशेष प्राथमिकता दिई कार्यक्रमहरु संचालन गरिएको छ ।
८. कृषि, वन र वातावरण सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गरी जिल्लाको विकासलाई आयमुलक, रोजगारमुलक र वातावरण मैत्री बनाउने रणनीति अख्तियार गरिएको छ ।
९. स्थानीय निकायको सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता र सुशासनको प्रत्याभुति दिन E-sms, E-bidding, Web based reporting, VERS आदि सफ्टवेयर मार्फत E-governance को अभ्यासलाई व्यापकता दिइएको छ ।
- १० जिल्लामा गरिने विभिन्न विकास निर्माण तथा अन्य कार्यक्रममा EFLG / CFLG जस्ता guideline line ले मार्गदर्शन गरेका नीतिहरुलाई ध्यान दिइने छ ।
११. गैसस/अगैससले आफ्नो लगानीको कम्तिमा १५ प्रतिशत संरचनागत विकास निर्माणमा लगाउनु पर्ने नीति अख्तियार गरिएको छ ।
- १२ गाविसको आर्थिक पणाली व्यवस्थित पारदर्सि सर्व सुलव बनाउन लेखा प्रणालिलाइ computerise system मा लगिएको छ ।

२.४. जिल्ला विकासका समस्या तथा चुनौतिहरु :

सामान्यतया सबै जिविसहरुले आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा जिल्ला विकासका समस्या तथा चुनौतिहरु विश्लेषण गरेको पाईएको छ । यसकै आधारमा जिल्ला विकासका समस्या तथा चुनौतिहरु निक्यौल गर्नुपर्दछ । जिल्लाको मानविय स्रोत, आर्थिक स्रोत र प्राकृतिक स्रोतलाई आधार बनाएर यस्तो विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

१. सामाजकल्याण परिषद्बाट स्वीकृती प्राप्त गरेका मध्ये केही सबै गैससहरुले जिल्लामा कार्यक्रम संचालन नगरेको ।
२. राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत लिने कतिपय कार्यक्रम जिल्ला परिषद्बाट सिफारिस गरे अनुरूप नहुने गरेको । जिल्ला परिषदको सिफारिस नगरेका कार्यक्रमहरुमा समेत राष्ट्रिय योजना आयोग र अन्य केन्द्रीय निकायले बजेट विनियोजन गर्ने गरेको ।
३. निक्षेपित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रभावकारी रुपमा हुन नसक्नु ।
४. आ.व.को अन्त्यसम्म पनि अप्रत्यासित रुपमा रकम निकास हुने परिपाटीले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कठिनाई उत्पन्न हुने गरेको । डू कतिपय गाविसहरुमा गा.वि.स.सचिवहरु बसी काम गर्ने वातावरण नहुँदा प्रभावकारी रुपमा कार्यक्रम संचालन गर्न कठिनाई भएको ।
५. जिल्लाभित्रका नदीनालाहरुबाट निस्कने ढुंगा, गिट्टी, बालुवा बिक्रीकर जिविस र वन कार्यालयले उठाउने दाहोरो परिपाटीका कारण कर संकलनमा कठिनाई ।
६. जि.वि.स.को आन्तरिक श्रोत तर्फको बजेट सिलिङ अन्तर्गत ईलाका गोष्ठीमा गा.वि.स. अन्तर्गत बाँडफाँड गरी टुक्रे योजना छनौट हुने गरेको ।
७. विषयगत कार्यालयहरुको मंत्रालय तथा विभागीय रुपमा अलग्गै योजना तर्जुमा हुने परिपाटीले सहभागितामूलक इलाकास्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट माग भएका कार्यक्रमहरु बढी भन्दा बढी मात्रामा छनौट हुन नसकेको ।

२.५. जिल्ला विकासको अवसर र सम्भावना:

यस जिल्लाको समग्र विकासको लागि देखिएको अवसर तथा संभावनाहरु निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ:

- क) विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरुले सिधै समाजकल्याण मंत्रालय मार्फत यस जिल्लामा गरिने कार्यक्रमहरुमा ठुलो बजेट खर्च भैरहेको हुँदा त्यसको लेखाजोखा र समन्वय हुन सकेमा विकासका थप अवसरहरु बढ्ने छन् ।

ख) जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत कार्यक्रमहरूमा केन्द्रले हेरफेर नगरी स्वीकृत गर्ने प्रणाली भएमा जिल्लाको थप श्रोत अन्य प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र लगानी गर्न संभव हुने देखिन्छ ।

ग) जिल्लाको प्राकृतिक श्रोत ढुंगागिट्टी, बालुवामा जिल्ला वन कार्यालयबाट पनि लगाईने दोहोरो कर प्रणाली व्यवस्थित गर्न सकेमा जिविसको आन्तरिक श्रोतमा बढोत्तरी हुनेछ

२.६. २०७३/०७४ नीति तथा कार्यक्रमको शैद्धान्तिक पक्ष :

यस जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग को मानव तथा भौतिक विकास निर्माण, सेवा प्रवाह र अन्य व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरूलाई अगाडि बढाउन क्षेत्रगत र विषयगत गरी विगत वर्षसम्म अध्यावधिक हुदै अवलम्बन गरिएका नीतिहरूलाई निरन्तरता दिदै आगामी आ.व. २०७३।०७४ का लागि देहाय बमोजिमका नीति तथा कार्यक्रमहरू अवलम्बन गर्ने देखिन्छ ।

क) संस्थागत सुदृढीकरण सम्बन्धि नीति कार्यक्रम:

- १) दिगो सहरी विकासको अवधारणा बमोजिम आर्थिक, भौतिक र सामाजिक विकाससंग सम्बन्धित कार्यहरू आवधिक जिल्ला विकास योजना तथा आवधिक जिल्ला विकास योजना कार्यान्वयन रणनीति बमोजिम सञ्चालन व्यवस्थापन गरिने कार्यलाई निरन्तरता दिईनेछ ।
- २) सार्वजनिक नीजि साभेदारिको अवधारणा बमोजिम नीजि क्षेत्रमा रहेको पूंजीलाई समेत जिल्ला विकासका लागि आकर्षण गर्ने तर्फ थप प्रयास गरिने छ ।
- ३) विकास निर्माण लगायतका कार्यक्रमलाई समयमानै सम्पन्न गरी अर्को आ.व. मा आर्थिक व्ययभार सर्न जाने प्रकृयाको अन्त्य गर्न तथा विकास निर्माण अनुशासनलाई अनिवार्य पालना गर्न गराउनका लागि विगत वर्षको दायित्व आगामि वर्षमा नसार्ने नीतिलाई निरन्तरता दिईनेछ ।

ख) प्रशासनिक तथा सु-शासन सम्बन्धी नीति कार्यक्रम:

- १) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन र नियमावलीको आधारमा जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग को संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि र नेपाल सरकारको नीति निर्देशन बमोजिम कर्मचारीहरूको स्थायीत्व, वृत्ति विकास र स्वेच्छिक अवकाश जस्ता कार्यहरूलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- २) जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग का कर्मचारीहरूको कार्यदक्षता वृद्धि गर्न पुरस्कार तथा दण्डको व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागु गरिनेछ ।
- ३) सेवाग्राहीहरूलाई विद्युतिय टोकन प्रणाली, गाबिस स्तरिय सुभाब तथा उजुरी पेटीका, प्रतिक्षालय निर्माण गरी सेवा प्रवाह गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
- ४) कार्यालयवाट प्रदान गरिने सबै प्रकारका सेवालाई कम्प्युटर प्रणालीवाट अभिलेख राख्ने कार्यलाई थप व्यवस्थित गरिनेछ ।
- ५) कार्यालयका सबै प्रकारका निर्णय र गतिविधीहरू सर्वसाधरणलाई जानकारी गराउन हरेक सूचनाहरू वेभसाईट र बुलेटीन, डिजिटल डिसप्लेका माध्यमवाट प्रकाशन गरिनेछ ।

ग) वित्तीय व्यवस्थापन तथा श्रोत परिचालन सम्बन्धी :

- १) राजस्व संकलन सम्बन्धि सफ्टवेयरहरूमा समसामायिक स्तरोन्नति गरि सेवाग्राहीलाई अझ छिटो, सरल तथा पारदर्शीरूपमा सेवा प्रवाह गरिनेछ । जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग वाट भए गरेका खर्चहरू र जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग का आन्तरिक आम्दानी तथा नागरिक वडापत्र लाई नगरवासी समक्ष जानकारीका लागि Computer display System लाई अझ व्यवस्थित गरि निरन्तरता दिईनेछ ।
- २) आन्तरिक आयमा वृद्धि गरी दिगो विकासमा टेवा पुऱ्याउनका लागि जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग ले उठाउन पाउने कर, दस्तुर, शुल्कको दायरा फराकिलो बनाउन प्राप्त सुभाबहरूलाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ३) जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग लाई आर्थिक रूपले आत्मनिर्भर र सक्षम बनाउन राजश्व वृद्धिका लागि दायरामा आउन बांकी करदाताहरूलाई करका दायरमा ल्याउन प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम तयार गरि कार्यान्वयनमा ल्याउनका साथै जिल्ला का केही गाबिस छनौट गरि गाबिस कार्यालयवाट कर संकलन गर्ने कार्यको थालनी गरिने छ ।
- ४) पुरानो पेशकी तथा बेरुजु फछ्छ्योट गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिईनेछ ।
- ५) राजस्व व्यवस्थापन र आर्थिक प्रशासन शाखालाई कम्प्युटरकृत, भौतिक पूर्वाधारको विकास र विद्युतिय टोकन प्रणाली आदिको मध्यमवाट सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाई करदातामैत्री बनाईने छ ।

६) कर तथा गैरकर राजश्वका नयां क्षेत्रको पहिचान र अधिकतम परिचालनका लागि सरोकारवालाहर संगको सहकार्यलाई विशेष जोड दिईने छ ।

घ) निर्माण तथा भौतिक विकास सम्बन्धी:

१) योजनाको छुनौट, निर्माण, अनुगमन, संचालन र मर्मत सम्भार समेतमा स्थानीय सरोकारवाला उपभोक्ताहरूको सार्थक सहभागीता जुटाउने कार्यलाई निरन्तरता दिईनेछ ।

२) जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग क्षेत्र भित्र जग्गा व्यवस्थापनलाई अझ बढी व्यवस्थित बनाईनेछ ।

३) जिल्ला विकास समिति मोरङ्गको विकासलाई व्यवस्थित गर्न सडक, खानेपानी, विद्युत तथा दूरसंचार संस्थान जस्ता निकायहरूद्वारा यस जिल्ला भित्र संचालन गरिने विकास निर्माणका कार्यक्रमहरूलाई सम्बन्धित निकाय र जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग का बीच समन्वय कायम गरी संचालन गरिनेछ ।

४) जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग को समग्र ट्राफिक व्यवस्थापनलाई सुधार गर्न सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूसंग सहकार्य गरिनेछ ।

६) वढदो शहरीकरणलाई व्यवस्थित गर्न जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग वाट स्वीकृत सडक मापदण्ड वमोजिम सडक विस्तारलाई निरन्तरता दिईनेछ ।

ड) वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी:

१) जिल्ला लाई हरियालीकरण गर्न निजी क्षेत्र र अन्य सामाजिक संघसंस्थाहरूको साभेदारीमा बृक्षारोपण गर्ने कार्यलाई अभियानको रुपमा अगाडी बनाईनेछ ।

२) शहरी वातावरणलाई व्यवस्थित गर्न छाडा चौपायहरूको नियन्त्रण गर्न कान्जी हाउस संचालनका लागि यसै आ.व. देखि कार्य प्रारम्भ गरिनेछ । साथै व्यवसायीक रुपमा गरिने पशु तथा पन्छीपालनको हकमा गाविस वाट अनिवार्य अनुमति लिनु पर्ने व्यवस्थालाई कडाईको साथ लागु गरिनेछ ।

३) जिल्लाका अति विपन्न परिवारहरूलाई चर्पि प्रयोग गर्ने वानी वसाल्न विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरी त्यस्ता वस्तीहरूमा चर्पि निर्माण गर्ने कार्यलाई अभियानको रुपमा संचालन गरिनेछ ।

च) सामाजिक विकास सम्बन्धी:

- १) बालमैत्री स्थानीय शासन परिमार्जित एकिकृत कार्यमूलक रणनीतिक कार्यजोजना २०७१ र बालमैत्री जिल्ला निर्माण तथा बाल सहभागिता निर्देशिकाले लिएको लक्ष र उद्देश्य बमोजिम सरोकारवाला संघ संस्था र कार्यालयहरूको समेत सहभागितामा यसै आ.व. भित्रमा बालमैत्री र बालअधिकार संरक्षण कार्यहरूलाई थप दिगो र प्रभावकारी बनाईने छ ।
- २) नेपाल सरकारद्वारा जारी गरीएको सरसफाई गूरुयोजना, २०६८ तथा जिल्ला विकास समिति मोरङ्ग ले तयार गरेको रणनीतिक कार्ययोजना बमोजिम सन २०१७ भित्रमा खुल्ला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा गर्ने कार्य निर्धारित समय भित्र सम्पन्न गर्ने प्रयास गरिनेछ ।
- ३) शहरीकरण तथा व्यवस्थित बसोबास कार्यक्रमलाई विकास साभेदार संस्थाहरूको सहकार्यमा संचालनमा ल्याईनेछ ।
- ४) बालमैत्री स्थानीय शासन प्रवद्धनका निर्धारित सूचकहरूलाई प्रत्येक ५ वर्षमा अध्यावधिक गरिनेछ ।

छ) स्वास्थ्य तथा बिपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम:

- १) बाल बचाउको क्षेत्रमा मातृशिशु बालबालिकाहरूको पोषण अवस्थालाई सुदृढीकरण तथा कुपोषण न्युनिकरणका लागि INTERVENTION र जनचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिनेछ ।
- २) सुनौला हजार दिन, सुरक्षित मातृशिशु स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रमहरूलाई गाविस स्तर सम्म बिस्तार गरि संचालन गरिनेछ ।
- ३) नवजात शिशु स्वास्थ्य सेवा, बिस्तारित खोप कार्यक्रमलाई हरेक गाविस अन्तरगत वडाको पायक पर्ने ठाउमा थप केन्द्र बिस्तार गर्दै लैजाने, २ वटा को बिचमा कम्तिमा १ वटा मातृशिशु स्वास्थ्य क्लिनिक संचालन गरि २०७४ साल भित्र पूर्ण खोप जिल्ला घोषण गर्न प्रयास गरिनेछ ।
- ४) नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सहकार्यमा स्वास्थ्य केन्द्रहरूलाई स्तरोन्तर गरि संचालन गरिनेछ ।
- ५) जिल्ला विकास समितिको समन्वयमा गाउँ विकास समिति तथा अन्य नगरपालिकाहरूसंगको समेत सहयोग लिइ वारुणयन्त्रको ब्यवस्थापन र विकास कोष खडा गरी संचालन गर्ने कार्यलाई अगाडि बढाईनेछ ।

परिच्छेद :- तीन

स्थानीय निकाय र विषयगत कार्यालयहरूको विवरण (अनुसूची २ र ३ अनुसार)

(क) स्थानीय निकायको नाम : जिल्ला बिकास समिति मोरङ्ग

३.१. स्थानीय निकायको परिचय :

पूर्वाञ्चलकै विकसित र ऐतिहासिक गौरव बोकेको मोरङ्ग जिल्ला जनसंख्याको दृष्टिले नेपालको दोश्रो ठूलो जिल्लाको रूपमा पनि परिचित छ । यो जिल्ला प्राचीन कालमा अथवा महाभारतमा गरिएको वर्णन अनुसार विराट राजाको राजधानीको रूपमा रहेको थियो भन्ने किम्वदन्ती पाइन्छ । मोरङ्गको कूल क्षेत्रफल १८५५ वर्ग कि.मी. छ भने यो चारपाटे आकारमा फैलिएको छ । मोरङ्ग जिल्लाको पूर्वमा झापा र इलाम जिल्ला छन् भने उत्तरमा धनकुटा र पाँचथर जिल्ला छन् । त्यस्तै पश्चिममा सुनसरी जिल्ला छ भने दक्षिणमा १२ वटा गा.वि.स. जो भारतको विहार प्रान्तसंग जोडिएर रहेका छन् । पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको कोशी अञ्चलको दक्षिण पूर्व भागमा अवस्थित यो जिल्ला २६°२०'उत्तर देखि २६°५३' उत्तर अक्षांश र ८७°१६' पूर्व देखि ८७°४१' पूर्व देशान्तरमा अवस्थित छ । कोशी अञ्चलको तराईमा पर्ने यो जिल्लामा अन्न खेती प्रशस्त हुने भएकोले यसलाई अन्न भण्डार पनि भनिन्छ । प्राचीन कालमा यस जिल्लामा 'हाड' नामक किरांती राजाले राज्य संचालन गरेको पाइन्छ र त्यसवेला यस क्षेत्रलाई 'मावारङ्ग' भनिन्थ्यो पछि 'मावारड' भन्ने शब्द नै अपभ्रंश भई मोरङ्ग भन्न थालिएको हो भन्ने किम्वदन्ती रहेको छ ।

कोशी अञ्चलमा पर्ने ६ वटा जिल्लाहरू मध्ये मोरङ्ग सबैभन्दा विकसित जिल्ला पनि हो । यस जिल्लाको बनौट उत्तर दक्षिण लम्वाईमा झण्डै वर्गाकार रहेको छ । जमिनको बनौट अनुसार यस जिल्लामा पहाडी क्षेत्र, भावर क्षेत्र, र तराई क्षेत्र पर्दछन् त्यस्तै हावा पानीको दृष्टिले ऊष्ण, अर्ध-ऊष्ण र समशीतोष्ण हावा पानी पाइन्छ । यस जिल्लामा अधिकतम तापक्रम ४२° से. देखि न्यूनतम ६.१° सेन्टीग्रेट सम्म पुगेको पाइन्छ भने औसत १८१२ मिलिमिटर वार्षिक वर्षा हुने गरेको छ ।

३.२. स्थानीय निकायको प्राथमिकता तथा लक्षहरू :

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मोरगं ले विकासका लक्ष्य र प्राथमिकताहरु निम्न अनुसार तय गरेको छ ।

- प्राकृतिक र मानव निर्मित वातावरण बिचको सन्तुलन कायम गर्दै सबै प्रकारका मानवीय गतिविधिको लागि स्वच्छ एवं रमणीय भौतिक वातावरणको सिर्जना गरी दिगो विकासतर्फ उन्मुख हुने ।
- जिल्ला लाई आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा राजनैतिकरूपले समतामूलक र समावेशी सहरको रूपमा विकास गर्ने ।
- औद्योगिक तथा व्यापारिक कृयाकलापहरु अभिवृद्धि गर्ने वातावरणको सिर्जना गरी नगरको आर्थिक औद्योगिक विकासमा टेवा दिने ।
- जिविसको वित्तीय स्थितिमा सुधार गरी एक सक्षम, सु-संगठित र सु-व्यवस्थित संस्थाको रूपमा रपान्तरण गर्ने . सहभागितात्मक योजना तर्जुमा र दिगो विकास यसका अतिरिक्त मोरगं जिविसले निम्न नीतिहरु अंगिकार गरेको पाइन्छ ।
- दिगो कृषि प्रणाली
- लैंगिक समानता र सामाजिक न्याय
- संस्थागत विकास
- सामाजिक तथा समावेशी विकास
- ग्रामिण पूर्वाधारको स्तरोन्नती
- सुशासन प्रवर्द्धन
- ग्रामिण क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक र भौतिक पूर्वाधारको विकासमा उच्च प्राथमिकता दिदै
- पूँजीको निर्माण र परिचालन गर्ने क्रममा ग्रामिण अर्थतन्त्रलाई मजबुत स्वाबलम्बी बनाउने ।

३.३. यस वर्षको प्रगति विवरण :

१. कर्मचारीहरुको योग्यता, दक्षता तथा क्षमता अनुसार शाखा, उपशाखामा कार्य विभाजन गरि जिम्मेवारी दिइएको ।
२. भवन आचार संहिता लागु गरीएको ।
३. जिविसको सांगठानिक संरचनालाई अध्ययन गराई विज्ञको राय सुझाव अनुसार आवश्यक परिमार्जन गरी लागु गरिने ।
४. कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धिको लागि विभिन्न तालिम, सेमिनार तथा गोष्ठीमा सहभागि गराईएको ।
५. जिल्लाका सेवाग्राहीहरु लाई छिटो छरीतो र प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्न प्रत्येक साखामा कम्प्युटर प्रणालिवाट कार्य थालनी गर्ने अभियान शुरु गरिएको ।

६. सार्वजनिक स्थल, सडक, पेटी, नालालाई अतिक्रमण हुनबाट रोक्न त्यस्ता स्थानहरूको नाप जाच गरी सिमाङ्कन गर्ने कार्यको थालनी गरिएको ।
७. सुचना प्रणालिलाई व्यवस्थित गर्न सुचना शाखाको स्थापना गरी जिविसबाट भएका निर्णयहरू यसै **webe side** मा राख्ने व्यावस्था मिलाईएको ।
८. जिविस बाट प्रदान गरिने सेवा सुविधा र भौतिक निर्माण विकास, सामाजिक गतिविधिको बारेमा के कस्ता जनगुनासाहरू छन सो को स्थलगत निरिक्षण गरी प्राप्त भएका राय सुझावहरूलाई आगामी परिषदमा समावेश गराई कार्यान्वयन गर्ने र जनगुनासो सुन्ने अधिकारी तोकिएको।
९. कर्मचारीहरूको नियमित बैठक बसी त्यसबाट प्राप्त सुझावहरूलाई कार्यान्वयन ल्याईएको ।
१०. समयमा नै जिविसको जिन्सी निरिक्षण गरी निरिक्षणबाट औल्याइएका विषयलाई कार्यान्वयन गरिएको ।
११. जिविस तथा गाविस मा छाडा चौपाया तथा सुगुर नियन्त्रण कार्यलाई निरन्तरता दिईएको ।
१२. जिविस तथा सबै गाविसहरूमा उजुरी तथा सुझाव पेटीकाको व्यवस्था गरिएको ।
१३. पञ्जिकरण सम्बन्धि कार्य सबै गाविस बाट गर्ने व्यवस्था गरिएको ।
१४. कार्यालयमा नागरिक बडापत्र देखिने गरि राख्ने व्यवस्था गरिएको ।

३.४. सामाजिक जिम्मेवारी र कार्य सम्पादनको लेखाजोखा

३.४.१ स्वास्थ्य

सुचक	गत आ.बर्षको अवस्था	प्रयास	उपलब्धि
स्वास्थ्य चौकी एक घण्टा भित्र पैदल वा यातायात पहुच भएको घरधुरी संख्या	अनुमानित जनसंख्या ८ प्रतिशत	स्वास्थ्यकेन्द्र थपको प्रयास भईरहेको ।	स्वास्थ्य चौकीको पहुच मा वृद्धि भएको ।
५ वर्ष मुनीका बाल बालिकाको प्रतिशत खोपमा पहुच भएको जनसंख्या (एक वर्ष मुनीका बाल बालिका को आधारमा)	९० प्रतिशत (आ.व. ०७१ / ०७२ मा ८५ प्रतिशत)	सत् प्रतिशत पु-याउन प्रयासरत रहेको ।	पुर्ण खोप जिल्ला बनाउन प्रयास भै रहेको
४ पटक गर्भवती जाच गरिएको महिलाको संख्या (प्रतिशतमा)	५७ प्रतिशत (आ.व. ०७१ / ०७२ मा ४८ प्रतिशत)	७० प्रतिशत पु-याउने लक्ष्य अनुसार काम भइरहेको ।	गत वर्षको भन्दा १० प्रतिशत वृद्धि भएको

दक्ष प्रसुतीकर्मी बाट प्रसुती गरिएका महिलाको संख्या	१८४०० आ.व. ०७१ / ०७२ मा १७८३०	सामाजिक परिचालक मार्फत थप सचेतनाका कार्यक्रम अघि बढाईने ।	
भाडा पखालाबाट मृत्यु हुने बालबालिका संख्या	आ.व.०७२/ ०७३ मा यस बाट कुनै पनि बालबादिकाको मृत्यु भएको रेकर्ड नभएको		

३.४.२. शिक्षा

सुचक	गत आ. वर्षको अवस्था	प्रयास	उपलब्धि
आधा घण्टा भित्र प्राथमिक विद्यालय नपुग्ने बालबालिकाको संख्या	५ (आ.व. ०७१ / ०७२ मा १२ प्रतिशत)	विद्यालय छाड्ने बालबालिका लाई लक्षित कार्यत्रलम सञ्चालन गर्ने ।	विद्यालयको स्तरोन्नती तथा भौतिक व्यवस्थापनमा अभिभावकहरुको उत्साह बृद्धि भएको ।
प्राथमिक विद्यालयमा पहुच नभएका ६ वर्ष उमेर समुह सम्मका बालबालिका संख्या / प्रतिशत	६ प्रतिशत (शै.स. ०७१ / ०७२ मा ७ प्रतिशत)	सवै बालबालिका प्र.वि.मा पहुँचमा वृद्धि गर्न प्रयास भइरहेको	
कक्षा १ मा खुद भर्नादर छात्र / छात्रा	८५ प्रतिशत		
प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त शिक्षक संख्या	८० प्रतिशत (आ.व. ०७१ / ०७२ मा ७४ प्रतिशत)		

३.४.३. खानेपानी तथा सरसफाइ

सुचक	गत आ. बर्षको अवस्था	प्रयास	उपलब्धि
खानेपानी तथा सरसफाई स्वच्छ पानी पुगेको गा विस संख्या वा प्रतिशत	तथ्यांक नभएको		(आ.व. ०७१ / ०७२ मा भन्दा गत आ.व. मा यस क्षेत्रमा खासै उपलब्धि हासिल हुन नसकेको)
सौचालय भएको संख्या वा प्रतिशत	७३ प्रतिशत (आ.व. मा ०७१/ ७२ ६९)		
सौचालय भएको परिवार संख्या	१,७१,०२७) घर- परिवार (जम्मा २,१३,८७० मा)	सौचालय नभएका ४२८४३ घरमा जनसचेतना मार्फत सौचालय बनाउने अभियान थालिने	आ.व. ०७२-७३ मा ८ वटा गाविस मा ODF गर्न सफल भएको

३.४.४. बालबालिका,महिला तथा समावेशी क्षेत्र

सुचक	गत आ. बर्षको अवस्था	प्रयास
बाल विवाहको संख्या	उजुरी दर्ता नभएको	
बालश्रमको अवस्था		

सामाजिक सुरक्षा (जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपांग, पिछडिएको क्षेत्र तथा लोपुन्मुख जाती)	गा.वि.स. तथा न.पा.को अभिलेख अनुसार सबै लक्षित नागरिक हरुलाई नेपाल सरकारको नियमानुसारको सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रदान गरिएको	बैकिंग प्रणाली मार्फत ब्यबस्थित गरिएको र ९० बर्ष भन्दा माथिका महिलाहरु लाई बिपेश सुरक्षा भत्ताको ब्याबस्था मिलाईएको
---	--	---

३.४.५ जनचेतना तथा संकटासन्नता

सुचक	गत आ. बर्षको अवस्था	प्रयास
एच.आई.भि र एड्स	गत बर्षको तथ्यांक प्राप्त हुननसकेको १३३९ जना सकर्मित आ.व. ०७१-७२ मा	सस्थागत सहयोग गरिएको , रक्त परीक्षण र परामर्श सेवा प्रदान गरिने गरिएको ।
ग्रामिण गरिवी तथा संकटासन्नता न्युनिकरण	यस विषयमा ठोस कार्ययोजना बन्न नसकेको ।	
गरिवी निवारणका प्रयासहरु	कुनै योजना प्रारम्भ हुन नसकेको ।	युवा स्वरोजगार का लागि युवा बिकास कार्यक्रम अधिबढाइएको ।
महिला सशक्तिकरण	यस सम्बन्धि विभिन्न शिप बिकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भई रहेको ।	

३.४.६. सेवाहरूमा पहुँच

सुचक	गत आ. बर्षको अवस्था	प्रयास
भौगोलिक क्षेत्र, महिला, पिछडिएका तथा सीमान्त वर्गको संख्या, निजहरूले पाएको सेवा तथा दिइएको विशेष अवसरहरू		जिल्ला बासीहरूलाई आधारभुत सेवा उपलब्ध गराउन सिमित श्रोत साधानका बाट प्रयास भईरहेको
स्थानीय वजार पुग्न लाग्ने समय	न्युनतम २ घण्टा पैदल दुरी	
कृषि सेवा केन्द्र जान लाग्ने समय	न्युनतम २: ३० घण्टा पैदल दुरी	

३.४.७. अन्य सामाजिक सम्पादनका क्षेत्रहरू

सुचक	गत आ. बर्षको अवस्था	प्रयास
अपाङ्ग समन्वय उप समिति वाल संरक्षण तथा सम्बर्द्धन उप समिति निर्माण न.पा स्तरिय वालश्रम मुक्त नीति निर्माण (वालश्रमिक मुक्त गर्ने २०१५ सम्ममा भन्ने अवधारणा)	छ बलमैत्रि अवधारणा अन्तरगत वालमैत्री कार्यक्रम अघि बढाईएको	अपाङ्ग समन्वय उप समिति वाल संरक्षण तथा सम्बर्द्धन उप समिति निर्माण जिल्ला स्तरिय वालश्रम मुक्त नीति निर्माण (वालश्रमिक मुक्त गर्ने २०१५ सम्ममा भन्ने अवधारणा)
व्यक्तिगत घटना दर्ता	सबै तथ्यांक उपलब्ध रहेको	

३.५. सामाजिक परिक्षण कार्यक्रम अन्तरगत समेटिएका आयोजनाहरूको विवरण

१. राजघाट-इटहरा-सजिवा सडक स्तरोन्नती (लागत रु.३९,४०,०००।-)
२. राम्रीखोला कल्भर्ट निर्माण, मधुमल्ला-१ (लागत रु.१९,७०,०००।-)
३. रजतजयन्ति मार्ग सडक कालोपत्रे, पथरी सनिसचरे (लागत रु.१६,७४,५००।-)
४. मानव धर्म सेवा समिति भवा निर्माण बुधनगर-८ (लागत रु.१०,८३,५००।-)
५. दलित सामुदायिक भवन , भौडाह -२ (लागत रु.३९,४०,०००।-)

३.६. गत वर्षमा भोगेका समस्याहरू :

- गाविसहरूको अनुगमन सुपरिवेक्षण कार्य प्रभावकारी हुन नसकेको ।
- जिबिसको आन्तरिक श्रोत तर्फको बजेट सिलिड अर्न्तगत ईलाका गोष्ठीमा गाबिस अर्न्तगत बाँडफाँड गरी टुक्रे योजना छनौट भएको ।
- अर्पयाप्त बजेट , निकासामा ढिलाई
- ठेक्का तथा टेण्डरमा प्रकृयागत ढिलाई
- योजना छनौट मा अस्तव्यस्तता
- विषयगत कार्यालयहरूको योजना तथा लक्षित बर्ग ब्यावस्थापनमा जटिलता ।
- उपभोक्ता मार्फत हुने सहभातितात्मक बिकास आयोजनामा समयमा नै सम्भौता भई काम सम्पन्न हुन नसक्नु ।

३.७. बित्तिय सुसासन तथा एमसिपिएमबाट देखिएका सवल पक्षहरू

- लैगिक समता र सामाजिक समावेशीकरणमा भएको खर्च सन्तोष प्रद रहेको ।
- सामाजिक परिक्षण तथा राजस्व सम्भाव्यता अध्ययन र प्रक्षेपण भएको ।
- समय भित्र प्रगति विवरण पठाएको ।
- लक्षित समुह बिकास कार्यक्रम सन्तोषप्रद रहेको ।
- समयमानै लेखा परिक्षण भएको ।
- वेव साइट सञ्चालन गरि सो मार्फत आधारभुत सुचनाहरू सार्वजनिक गरेको । तथा नागरिक वडापत्र अध्याबधिक गरिएको ।

३.८. एम.सि.पि.एम.बाट देखिएका खराब पक्षहरु

- सामाजिक परिचालन तथा ग्रामिण गरिवी न्यूनीकरणमा विषुष रकम विनियोजन नगरिएको ।
- अनुमानित आय तथा वास्तविक आय को फरक २० प्रतिशत सिमा भित्र नरहेको ।
- यातायात गुरुयोजना लागु गर्न नसकिएको ।
- प्रशासनिक खर्चको अधिकतम सीमा पालना हुन नसकेको ।
- न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मुल्यांकनमा न्यून अंक मात्र प्राप्त गरेको हुनाले अनुदान कटौती हुने सम्भावना बढेको ।
- GIS प्रयोगमा नल्याएको तथा लक्षित समुह अनुसार भत्ता वा वृत्ति प्राप्त गर्ने ब्यक्तिहरुको विवरण पहिलो चौमासिक भित्र पुस्तिका वा वेब साइड मार्फत शार्ववनिक नगरिएको ।

३.९. निष्कर्ष तथा सुभावहरु

- अन्य जिल्लाको तुलनामा यस जिल्लाले निकै राम्रो लक्ष्य हासिल गर्नुलाई सकारात्मक रुपमा लिन सकिन्छ । तर स-साना योजान तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने परिपाटीले गर्दा दिगो प्रतिफल प्राप्त हुन नसकेको देखिन्छ ।
- अन्य क्षेत्रका अतिरिक्त गत बर्ष भौतिक पुवाधार बिकासमा खासै प्रगति भएको छैन ।
- अझै पनि वित्तिय सुसासनको दायरा खुम्चिरहनुले पारदर्सिता र जवाफदेहि स्वच्छ सेवा प्रवाहमा जिविस उदासिन रहेको हुनाले आगामी दिनमा यस लाई सुधार गनुपर्ने देखिन्छ
- जिल्लाको समग्र बिकास तथा सेवा प्रवाहमा सेवाग्राही तथा जिल्लावासीको समेत उत्तिकै जवाफदेहिता रहने हुदा नागरिक स्वयम ले जवाफदेहि बन्नु पर्ने आवाश्यकता देखिन्छ ।

सामाजिक परीक्षकको नाम : डिल्ली प्रसाई

दस्तखत :

संस्थाको नाम : समाज परामर्श सेवा

मिति : २०७३/०७/२६

(ख) विषयगत कार्यालय/गैर सरकारी संस्था
जिल्ला : मोरंग

विषयगत कार्यालयहरुको विवरण : (अनुसुचि ३ बमोजिम)

यस परिच्छेदमा विषयगत कार्यालयहरुको विवरण उल्लेख गरिएको छ । जसमा ३ वटा कार्यालयहरु हरुको विवरण उल्लेख गरिएकोछ । अन्य विषयगत कार्यालयहरुको विवरण प्राप्त हुन नसकेको ।

➤ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, मोरंग

विषयगत कार्यालयको नाम : जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, मोरंग

लक्ष्य :

- मृत्युदर घटाउने र स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्ने ।
- आम नेपाली नागरीकहरुलाई उनिहरुको समग्र स्वास्थ्यमा सुधार ल्याई स्वास्थ्य जीवन यापन गर्न मद्धत गर्ने ।
- सेवाको पहुँच नपुगेका वर्ग, लिंग, क्षेत्र, जातजातिको पहिचान गरी उनिहरुलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु प्रदान गर्नु ।
- जनस्वास्थ्य सेवाको विस्तारबाट ग्रामिण जनसमुदायको स्वास्थ्यअवस्थामा सुधार गर्नु ।

मूख्य उद्देश्य :

- नेपाली नागरीकलाई रोग लाग्नबाट बचाउनको लागी रोगको रोकथाम बारे चेतना जगाई निरोगी रहन प्रेरित गर्ने ।
- नागरिकहरुमा औषधि आपूर्ती बढाउनको लागि बिभिन्न सन्ने तथा नसन्ने रोगबाट बचाउन तथा अन्य सेवाहरु प्रदान गरी स्वास्थ्य रहन चेतना अबिवृद्धि गर्ने ।
- स्वास्थ्य संजालहरुको माध्यमबाट स्वास्थ्य संरक्षणात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र निदानात्मक सेवा उपलब्ध गराउनु ।
- स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरुबाट रोग नियन्त्रण गर्नु ।
- बाल तथा मातृ मृत्युदर घटाउने
- रोगीको संख्यामा कमि ल्याउने
- स्वास्थ्य स्तर प्रवर्धन गर्ने

गत आर्थिक वर्षमा संचालित विकास योजना तथा कार्यक्रमको विवरण

आयोजनाको नाम	लक्ष्य	उपलब्धि
जनसंख्याको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रम	जिल्लाका सबै स्वास्थ्य तथा उपस्वास्थ्य चौकीका इन्चार्जहरूलाई लैङ्गिक हिंसा र समावेशीकरण सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने	जिल्लाका सबै स्वास्थ्य तथा उप स्वास्थ्य चौकीका इन्चार्जहरूलाई लैङ्गिक हिंसा र समावेशीकरण सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको
एकिकृत जिल्ला स्वास्थ्य कार्यक्रम	आम नेपाली नागरीकहरूलाई उनिहरूको समग्र स्वास्थ्यमा सुधार ल्याई स्वास्थ्य जीवन यापन गर्न मद्दत गर्ने ।	आम नेपाली नागरीकहरूलाई उनिहरूको समग्र स्वास्थ्यमा सुधार भएको ।
एकिकृत प्रजनन तथा महिला स्वास्थ्य	परिवार नियोजन कार्यक्रम <ul style="list-style-type: none"> ● सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम ● महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेविका कार्यक्रम र ● आउटरिच कार्यक्रम संचालन गर्नु । 	सुरक्षित सुत्केरी गराउने आमाहरूको संख्या बढेको छ ।

सरोकारपक्षको चाहना तथा लक्षित वर्गलाई सेवा तथा सुविधा दिन बिगत एक वर्षमा गरिएका मुख्य मुख्य नीतिगत व्यवस्था तथा प्रकृयागत सुधारहरू:

- समन्वय (सरकारी तथा गैससहरवीच)
- स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षा, सूचना, तथा संचार
- वार्षिक समिक्षा तथा प्रतिवेदन

आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा भोगेका समस्याहरू:

- बजेट कार्यक्रम समयमा उपलब्ध नहुनु ।
- लक्षित जनसंख्या वढी भएको देखिएको । (करिब ३५ हजार जनसंख्या फरक देखिएको ।)
- फिल्डमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरूको अवकाश तथा सरुवाको कारणले निरन्तर सेवा प्रवाहमा असर परेको ।
- शल्यक्रियाद्वारा प्रसुती गराउने सेवा अवरुद्ध भएको ।
- कार्यक्रम र सेवा विस्तार भएको कारणले कार्यबोझ बढेको ।

- जिल्ला स्थित केही संघ संस्थाहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरुको जानकारी तथा प्रतिवेदन समयमा प्राप्त नभएको ।

भावी कार्यक्रम संचालनको लागि चालुपर्ने कदमहरु तथा सुझावहरु

- बजेट कार्यक्रम समयमा उपलब्ध हुनुपर्ने ।
- २०६८ को जनगणना अनुसार लक्ष्य निर्धारण गरिनुपर्ने ।
- अबकाश भएको कर्मचारीहरुको स्थान समयमै पदस्थापना वा भर्ना गरिनुपर्ने ।
- करारमा कर्मचारी नियुक्तिको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- शल्यक्रियाद्वारा प्रसूती गराउनका लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- कार्यक्रम र सेवा विस्तारको दाँजोमा थप जनशक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- जिल्ला स्थित स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरुको जानकारी तथा प्रतिवेदन नियमित रुपमा
- सम्बन्धित सबै संघ संस्थाहरुले उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

➤ जिल्ला वन कार्यालय:

विषयगत कार्यालयको नाम : जिल्ला वन कार्यालय, मोरंग
लक्ष्य

- दिगो वन व्यवस्थापन, पारिस्थितिकीय सेवा र रोजगारीकालागी जनसहभागीतामूलक व्यवस्थापनका माध्यमबाट वन कार्ययोजना अनुसार व्यवस्थापनका कृयाकलाप संचालन गर्दै समावेशी र सूशासनयुक्त वन क्षेत्रमा रुपान्तरण गर्ने ।

मुख्य उद्देश्य

क. दिर्घकालिन उद्देश्यहरु

- हैसियत बिग्रेका तथा भ्नाडीयुक्त वनलाई उत्पादनशिल वनको रुपमा बिकास गर्ने ।
- जिल्लाका सबै प्रकारका वनहरुको व्यवस्थापन गरी वन पैदावारहरु योजनाबद्ध तवरले सतत् रुपमा परिपूर्ति गर्न स्थानीय उपभोक्ताहरुलाई दिगो वन व्यवस्थापनमा अग्रसर गराउने ।
- जिल्लाको वन पैदावारको माँग र आपूर्ति स्थितीमा संतुलन ल्याउने ।
- सामुदायिक वन बिकास कार्यक्रम मार्फत विपन्न, महिला र पिछडिएका वर्गको आर्थिक, भौतिक र सामाजिक स्तर वृद्धि गरी उनीहरुको जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउने ।
- जिल्लाको जैविक विविधता, माटो, पानी, आदि प्राकृतिक श्रोतहरुको संरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्ने ।

ख) अल्पकालिन उद्देश्यहरु

- वनको हैसियतमा सुधार ल्याउने ।
- दैनिक आवश्यक पर्ने वन पैदावारहरुको आपूर्ति गर्ने ।
- वन विकास कार्यमा जनसहभागिता बढाउने ।
- रोजगारीको अवसर श्रृजना गर्ने ।
- वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरुलाई कच्चा पदार्थको आपूर्ति गर्ने ।
- निजी तथा सामुदायिक वनको विकासबाट स्थानीय उपभोक्ताहरुको परनिर्भरता कम गर्ने ।

सामुदायिक वनमा देखिएको कमजोर र सुधार गर्नु पर्ने पक्षहरु :

सामुदायिक वन देखिएका सबल पक्ष

- केहि सा.ब.उ.स.हरुको पारदर्शीता तथा अद्यावधि लेखा प्रणाली भएको ।
- वन पैदावारकोसमुचित सदुपयोगको केहि समूहमा प्रयास भएको ।
- घुम्तिकोषको नियमित लगानी तथा असुलीको प्रयास ।
- कार्ययोजनाको सही कार्यान्वयनको लागी केहि समूहहरु सक्रिय रहेको ।
- सहकारी कोष कार्यक्रमले विपन्न उपभोक्ताहरुमा हौसला बढेको ।
- सामुदायिक वनको व्यवस्थापनमा प्राय निश्कृत्य/ प्रयोगमा सकृत्य भएको ।
सामाजिक परिक्षण प्रतिवेदन, आ.व.०७२।०७३
- वन कार्यालय/रेन्जपोष्ट र सा.व. को समन्वय तथा सम्बन्ध टाढीदै गएको ।
- पारदर्शीता तथा सुशासनमा कमी ।
- उपभोक्ता समितीमा महिला प्रतिनिधीहरुको सख्यामा उल्लेख्य वृद्धि भएको र बैक खाता संचालन गर्दा महिला प्रतिनिधी राख्न शुरुवात भएको ।

सामुदायिक वनमा सुधार गर्नु पर्ने पक्ष

- खाली तथा खोला क्षेत्रमा पर्याप्त वृक्षारोपण नगरिएको ।
- जडीबुटीको संरक्षण तथा विस्तार कार्यमा जोड नदिएको ।
- वन सम्बर्द्धन तथा वन विकास कार्यमा सवै समुहवाट २५ प्रतिशत रकम खर्च नभएको आयमूलक कार्यमा खासै ध्यान नदिएको ।
- महिलाहरुको अर्थपूर्ण तथा सक्रिय सहभागिता नरहेको ।
- नियमित वन संरक्षणमा जोड नदिएको ।
- चरिचरणको उचित व्यवस्था मिलाउन नसकेको ।
- उपभोक्ताहरुलाई क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम गोष्ठी संचालन नगरिएको ।

● वन सम्बर्द्धन तथा वन विकास कार्य सुचारु रूपले नभएको ।

● वन सम्बर्द्धनका कार्यहरु प्राविधिक रूपमा सवल नरहेको ।

सरोकारपक्षको चाहना तथा लक्षित वर्गलाई सेवा तथा सुविधा दिन बिगत एक वर्षमा गरिएका मुख्य मुख्य नीतिगत व्यवस्था तथा प्रकृयागत सुधारहरू :

● सामुदायिक वन व्यवस्थापन र शुशासन ।

● योजनावद्ध कार्यक्रम संचालन गर्ने समूहहरुलाई जागरुक गराएको ।

● सामुदायिक वनको सवै क्रियाकलापको लेखा जोख गर्ने प्रकृयाको थालनी गरिएको छ ।

● सम्पूर्ण उपभोक्ताहरुलाई समिक्षा गर्नको लागि आय व्यय विवरण र कृयाकलापको Data पेश गर्न लगाएको ।

सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको सुधारका लागी चालिएका पहलकदमीहरु

● उपभोक्ता महासंघ, मोरंगको सहकार्यमा गाउँ महासंघ र रेन्जपोष्टका कर्मचारीको संयुक्त प्रयासमा वन व्यवस्थापनमा र कृयाकलापमा समन्वय गरी सह कार्यको थालनी भएको ।

● सा.वनको वन कार्य योजनाको म्याद समाप्त भएका व्यवसायिक सा.ब.उ.स को आर्थिक हिनामिना नहोस र कार्य योजना निमाण गर्न समूहको सक्रियता बढोस भन्ने उद्देश्यले त्यस्ता समूहहरुको बैङ्क खाता रोक्का गरीएको ।

● गत आ.ब मा खर्च भएको आय व्ययको लेखा परिक्षण र चालु आ.ब.को वार्षिक कार्यक्रम तथा अनुमानित बजेटको तर्जुमा गरी जि.ब.का.मा अनिवार्य पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था मिलाईएको ।

आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा भोगेका समस्याहरू

● समूहमा नियमित रूपमा आमसभा/बैठकहरु हुन नसक्नु,

● समूह सँख्या बढ्दो रूपमा भएपनि निष्कृत्य समूहको सँख्या पनि बढ्दो रूपमा हुनु,

● समूहहरुको कोष परिचालन २५ प्रतिशत वन विकास, ३५ प्रतिशत गरीवमुखी क्रियाकलापहरुमा संचालन हुन नसक्नु,

● म्याद सकिएका कार्ययोजनाहरुको सँख्या प्रशस्त हुनु

● सा.व. मार्गदर्शन २०६५ अनुसार सवै समूहहरुमा महिलाहरुको सहभागीता र समावेशी समिती वन्न नसक्नु

● कुनै सा.व.उ.स.मा विधान कार्ययोजना विपरीत कार्य गर्ने उपभोक्तालाई दण्ड जरिवाना गर्न नसक्नु,

● पुराना अतिक्रमणहरु समूहबाट हटाउन नसक्नु ।

● विभिन्न तालीम, गोष्ठीबाट हस्तान्तरीत सीप प्रविधिको कार्यान्वय समूहस्तरमा हुन नसक्नु

● समूहहरु वन विकासको कार्यमा भन्दा सामाजिक विकासमा केन्द्रीत हुनु,

● समूहको लेखा अभिलेख प्रणाली दुरुस्त रूपमा राख्न नसक्नु,

- घुम्तीकोषको अनुदान रकमको समुचित उपयोग हुन नसक्नु,
- उपभोक्ता समुहको माग अनुसारको प्राविधिक सहयोग पुर्याउन र सा.व.उ.स.हरुवाट संचालित क्रियाकलापहरुको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्न जनशक्तिको अभाव रहेको ।
- वन क्षेत्रको जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्ने प्रवृत्तीलाई निरुत्साहित गर्ने प्रयास जारी रहेतापनि दर्ता भईसकेका जग्गाहरुको अभिलेख लाई वन क्षेत्र नै कायम गर्न प्राविधिक कठिनाई भएको ।

भावी कार्यक्रम संचालनको लागि चाल्नुपर्ने कदमहरु तथा सुझावहरु

- खाली क्षेत्रमा वृक्षारोपण गरिनु पर्ने ।
- नियमित वन संरक्षणमा जोड दिनु पर्ने ।
- चरिचरणको उचित व्यवस्था मिलाउन मिलाउनु पर्ने ।
- उपभोक्ताहरुलाई क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम गोष्ठी संचालन गर्नु पर्ने ।
- वन सम्बर्द्धन तथा विकासका कार्यहरु संचालन गर्नु पर्ने ।
- प्राविधिक तवरले वन व्यवस्थापन र सम्बर्द्धनका कार्यहरुका लागि प्राविधिकको परामर्श लिएर मात्र कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ।
- महिला सचेतना तालिम संचालन गर्नु पर्ने ।
- वन सम्बर्द्धन तथा वन विकास कार्य हरेक वर्ष गर्नु पर्ने ।
- रे.पो. बाट वेलावेलामा अनुगमन भई रहनु पर्ने ।
- कार्ययोजना अभिमुखिकरण गोष्ठी संचालन गर्नु पर्ने ।
- जंगलभित्र बाटो खनेकोले ठाँउ ठाँउमा पैदो गएको हुंदा बाटोको दायाँ बाँया वृक्षारोपण गर्नु पर्ने ।
- उपभोक्ता भित्रको आन्तरिक विवादलाई अन्त्य गरी समूह एकजुट भई वन संरक्षणमा जोडिदिनु पर्ने ।
- रे.पो.बाट कम्तिमा ३ महिनामा एकपटक अनुगमन गरिनु पर्ने ।
- खाली क्षेत्रमा वृक्षारोपण गरिनु पर्ने ।
- नियमित वन संरक्षणमा जोड दिनु पर्ने ।
- चरिचरणको वन डढेलो उचित व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- उपभोक्ताहरुलाई क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम गोष्ठी संचालन गर्नु पर्ने ।
- वन सम्बर्द्धन तथा विकासका कार्यहरु कम्तिमा पनि २५ प्रतिशत खर्च गरी कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ।

➤ जिल्ला पशुसेवा कार्यालय

विषयगत कार्यालयको नाम : जिल्ला पशु सेवा कार्यालय

लक्ष्य :

पशु धनको संरक्षण गर्दै आहारा, पजनन, तथा उन्नत प्रविधिमा जोड दिइदै व्यवसायिकरण गर्ने ।

मूख्य उद्देश्य

- भौगोलिक आधारमा पशुजन्य पदार्थको उत्पादकत्व वढाई सहयोग पुऱ्याउने ।
- रोजगारिमूलक अवसरहरु वढाउने ।
- स्थानिय पशुहरुमा नशल सुधार गर्ने ।
- कृषकहरुलाई समुहगत रुपमा सेवा पुऱ्याउने ।

सरोकारपक्षको चाहना तथा लक्षित वर्गलाई सेवा तथा सुविधा दिन बिगत एक वर्षमा गरिएका मुख्य मुख्य नीतिगत व्यवस्था तथा प्रकृयागत सुधारहरू :

- पशु स्वास्थ्य घुम्तीकोषवाट ऋण लगानी गरि दुर्गम क्षेत्रका ग्रामिण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्तामा ऋण लगानी गरि औषधी पसल स्थापना ।
- व्यवसायी उद्यमी कृषकलाई पशु पालन सम्बन्धि तालिम प्रदान गरेको जसवाट सिप हस्तारन्तरण भई व्यवस्थित व्यवसायी पशु पालन गरेको ।
- नशल सुधार कार्यक्रम समूह समितिमा वोका वितरण गरि मासु उत्पादन मा वृद्धि ।
- अनुदान र सहकार्य ।

आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा भोगेका समस्याहरू

- कार्यक्रमले सबै क्षेत्रमा लक्षित वर्गहरुलाई समावेश गर्न नसकेको ।
- कार्यक्रम सम्पन्न पश्चात समूह समितिमा सामाजिक तथा आर्थिक परिचालनको क्षमता कम देखिएको ।

भावी कार्यक्रम संचालनको लागि चाल्नुपर्ने कदमहरू तथा सुझावहरू

- लक्षित वर्ग समाहित हुने खालका कार्यक्रमहरुको संचालन ।
- समूह तथा समितिहरुमा सामाजिक तथा आर्थिक परिचालन क्षमता वढाउने खालका कार्यक्रमहरु संचालन हुनुपर्ने ।

सामाजिक परीक्षकको नाम : डिल्ली प्रसाई
दस्तखत :
संस्थाको नाम : समाज परामर्श सेवा
मिति : २०७३/७/२६

परिच्छेद :- चार

सामाजिक परीक्षणका क्रममा उठेका सवालहरु

४. परिचय:

सामाजिक परीक्षणका क्रममा जिविस मोरगं द्वारा आ.व. २०७२/०७३ मा संचालित ५ वटा परियोजना क्षेत्रका स्थानीय उपभोक्ता समिति र तथा टोलबासीहरूसँग प्रश्नावली भराएर त्यसको लगानीको प्रतिफल तथा पद्धतिका बारेमा परीक्षण गर्ने कार्य गरीएको थियो भने जम्मा पाँचवटा परियोजना स्थलमा सामुहिक छलफल (Focused Group Discussion) पनि गराइएको थियो । यस क्रममा स्थानीय समिति र उपभोक्ताहरुबाट निम्नानुसारका प्रतिक्रिया र सुझावहरु प्राप्त भएका छन् । यस क्रममा जिविस मोरगंका ५ वटा आयोजनाहरुलाई प्रतिनिधित्व गराई Stratified Random Sampling विधिबाट १०० जना स्थानीय सेवाग्राहिसगँ अर्ध-संरचित (Semi-structural) प्रश्नावलीका आधारमा अन्तरवार्ता लिइएको थियो । जसको नतिजालाई तलको तालिका बाट प्रस्ट्याउन खोजिएको छ ।

४.१ जिविस मोरगं द्वारा आ.व. २०७२/०७३ मा संचालित कार्यक्रमका बारेमा जानकारी

सामाजिक परीक्षणका क्रममा स्थानीय उपभोक्ताहरूसँग जिविसद्वारा संचालित कार्यक्रमका बारेमा जानकारीको स्तर खोजी गर्दा निम्नानुसारको जानकारीको स्तर पाइएको छ ।

तालिका नं. ४.१ जिविसका कार्यक्रमका बारेमा स्थानीय उपभोक्ताको जानकारी

क्रस	कार्यक्रमको जानकारी	संख्या	प्रतिशत
१	सवै कार्यक्रम	४०	४०
२	बजेट	२३	२३
३	सवैकुरा	१७	१७
४	थाहा छैन	२०	२०
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३ कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइएअनुसार जिविसका सबै कार्यक्रमका बारेमा जानकारी पाउने टोलवासीको संख्या ४० रहेको छ, भने बजेटका बारेमा जानकारी पाउनेको संख्या २३ मात्र रहेको पाइयो । यसैगरी २० जना उत्तरदाताहरूले भने जिविसका कार्यक्रमका बारेमा अनभिज्ञ रहेको बताएका छन् ।

४.२ कार्यक्रम/परियोजनाको अवस्था:

जिविस मोरगं को सामाजिक परीक्षणका क्रममा आ.व. २०७२/०७३ मा कार्यक्रम संचालन भएका विभिन्न स्थलका जम्मा १०० जना उपभोक्ताबाट परियोजनाको अवस्थाका बारेमा जानकारी लिंदा अत्यधिकजसोले परियोजना पूरा भई सकेको कुरा बताएका छन् । यसमा परियोजनाको अवस्थाका बारेमा निम्नानुसारको राय रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ४.२ कार्यक्रमको अवस्थाका बारेमा उपभोक्ताको धारणा

क्रस	कार्यक्रमको अवस्था	संख्या	प्रतिशत
१	पूरा भयो	४०	४०
२	आधा पूरा भयो	४७	४७
३	आंशिक पूरा भयो	१०	१०
४	थोरैमात्र भएको छ	३	३
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा के देखाइएको छ भने जिविसको लगानिमा संचालित कार्यक्रमहरू पूरा भए भन्ने उत्तरदाताको संख्या ४० प्रतिशत रहेको छ । आधा मात्र भएको छ, भन्ने चाहिं ४७ प्रतिशत छन् । सामान्यतया कार्यक्रमका बारेमा जानकारी नै नभएका उपभोक्ता पनि विभिन्न टोलहरूमा पाइएका छन्, जसले कार्यक्रम थोरैमात्र भयो भन्ने कुरा बताएको पाइन्छ । तिनीहरूको संख्या एक सयमा ३ जनामात्र छ ।

४.३ परियोजनाबाट स्थानिय स्तरमा भएको फाइदा

जिविस मोरगंको सामाजिक परीक्षण गर्ने क्रममा स्थानीय उपभोक्ता समितिका सदस्य र साधारण जिल्लावासी तथा उपभोक्ताहरूलाई पनि प्रश्नावली भराइएको थियो । यसमा परियोजनाको फाइदाका बारेमा उत्तरहरू प्राप्त भएका छन्, जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं ४.३ परियोजनाबाट स्थानिय स्तरमा भएको फाइदासम्बन्धी विवरण

क्र.स	कार्यक्रमबाट भएको फाइदा	संख्या	प्रतिशत
१	अलिअलि	३०	३०
२	यथेष्ट	५५	५५
३	धेरै	१५	१५
४	फाइदा छैन	०	०
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइएअनुसार जिविस मोरगंले आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा संचालित कार्यक्रमबाट जिल्लावासीलाई भएको फाइदाको गणना गर्दा ३० प्रतिशत उत्तरदाताले अलिअलिमात्र फाइदा पुगेको उल्लेख गरेका छन् । यसैगरी यथेष्ट फाइदा भयो भन्ने मानिसहरुको संख्या ५५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यता फाइदा छैन भन्ने उपभोक्ताहरु भने एकजना पनि पाइएका छैनन् ।

४.४ परियोजनाको आवश्यकता

जिविस मोरगं विभिन्न टोलहरुमा संचालन गरेका परियोजनाहरुको आवश्यकतासम्बन्धी प्रश्नहरु पनि सम्बन्धित वडा र टोलका उपभोक्ताहरुलाई सोधिएको थियो । यसमा उनीहरुको धारणा तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं ४.४ परियोजनाको आवश्यकता सम्बन्धि

क्र.स	कार्यक्रमको आवश्यकता	संख्या	प्रतिशत
१	अति आवश्यक	१००	१००
२	भएपनि हुने र नभए पनि हुने	०	०
३	अनावश्यक	०	०
४	थाहा छैन	०	०
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइए अनुसार जिविस मोरगंले आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा विभिन्न वडा र टोलहरुमा संचालित कार्यक्रमहरुको आवश्यकता विचार गर्दा सतप्रतिशत उपभोक्ताहरुले परियोजना अति आवश्यक भएको बताएका छन् । यसबाट ती परियोजनाहरु आवश्यक स्थानमा आवश्यकताका आधारमा छनौट गरिएको स्पष्ट हुने गर्दछ ।

४.५ कार्यक्रम छनौट प्रकृया

स्थानीय उपभोक्ताहरुलाई परियोजना छनौटको प्रकृयाका बारेमा प्रश्न गर्दा सामान्यतया नियम संगत तरिकाले टोलहरुबाट योजनाहरु छनौट नगरिएको पाइएको छ । नगरपालिकाको योजना छनौटका बारेमा आएका रायहरुलाई तलको तालिकामा संगठित गरिएको छ ।

तालिका नं ४.५ परियोजना छनौट प्रकृया सम्बन्धि

क्रस	कार्यक्रम छनौट विधि	संख्या	प्रतिशत
१	गाविस बाटै छलफल गरेर	१६	१६
२	टोलका प्रतिनिधिहरुको पहुँचको आधारमा	४०	४०
३	जिविस स्वयंबाट	३०	३०
४	थाहा छैन	१४	१४
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइएअनुसार जिविस मोरगंले विकास निर्माणको कार्यक्रम जिल्ला वा स्थानीय स्तरबाट छलफल भई आएको भन्दा पनि टोलका प्रतिनिधिहरुको पहुँच र जिविस कर्मचारीहरुको तजवीजबाट योजनाहरुको छनौट गरिएको देखिन्छ । यहाँ टोलबाटै परियोजना छानिएको बताउने उत्तरदाताहरुको संख्या एक सयमा १६ प्रतिशतमात्र हुनुले पनि यहि कुराको पुष्टी गरेको छ । तालिका अनुसार ७० प्रतिशत उत्तरदाताहरुले योजनाहरुको छनौट पहुँच तथा भनसुनका आधारमा हुने बताएका छन् ।

४.६ जनसहभागिता :

स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावलिले नगर वा टोलका कार्यक्रम स्थानीय मानिसहरुलाई पनि सहभागि गराएर सम्पन्न गर्नुपर्दछ भन्ने मान्यता राखेको छ । यसै अनुरूप जिविस मोरगं को कार्यक्रम संचालनमा जनसहभागिता कस्तो रह्यो भन्ने विषयमा पनि प्रश्नहरु स्थानीय उपभोक्ताहरूसँग गरिएको थियो । जसको विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं ४.६ जनसहभागिता सम्बन्धि

क्रस	जनसहभागिता	संख्या	प्रतिशत
१	पूर्ण सहभागितामुलक	१८	१८
२	सामान्य सहभागिमुलक	७७	७७
३	जनसहभागिता विना	५	५
४	थाहा छैन	०	०
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइए अनुसार जिविस मोरगंले संचालन गरेका कार्यक्रम उपभोक्ता समितिमार्फत संचालनमा ल्याएको देखिन्छ । त्यस पछि कार्यक्रम संचालनका क्रममा जनसहभागिताको विषयमा स्थानीय १०० जना टोलवासीसँग प्रश्न गर्दा ७७ प्रतिशत उत्तरदाताले आशिक सहभागितामुलक ढंगमा कार्य भएको बताएका छन् । यसो हुनुको मुख्य कारण योजना कार्यन्वयन उपभोक्ता समिति मार्फत भए पनि समितिकै कसैले ठेक्का लिएर काम सम्पन्न गर्ने गरेको हुनाले योजना पूर्ण सहभागितामुलक नभएको कुरा उपभोक्ताहरुले बताए । केवल १८ प्रतिशतले पूर्ण सहभागितामुलक भएको बताउनुले पनि यहि कुराको पुष्टि गरेको छ । अन्तरवार्ताका क्रममा ५ प्रतिशतले जनसहभागिता विना कार्यक्रम संचालन भएको बताएका छन् । वास्तवमा यस जिल्लाले पूर्ण सहभागितामा कार्यक्रमहरु संचालन गरेको भनेता पनि कतिपय उपभोक्ताहरुले यसमा खासै चासो नराखेको र सामान्य रुपमा मात्र जनसहभागिता भएको महशुस गरेका छन् । उनीहरुलाई कार्यक्रमका बारेमा जानकारी नभएर पनि त्यसो भनेको हुन सक्तछ ।

४.७ योजना प्रति उपभोक्ताको चासो

जिविस मोरगंको सामाजिक परिक्षण गर्ने क्रममा स्थानीय टोलवासी तथा उपभोक्ताको चासोको पनि परीक्षण गरिएको थियो । यसमा उपभोक्ताको चासो तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं ४.७ उपभोक्ताको चासो/अभिरुचि सम्बन्धि विवरण

क्रस	उपभोक्ताको चासो	संख्या	प्रतिशत
१	धेरै उत्साहित भएर	९३	९३
२	उत्साह रहेन	०	०
३	सामान्य	७	७
४	थाहा छैन	०	०
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइएअनुसार स्थानीय विकास निर्माणका क्रममा योजान प्रति उपभोक्ताको चासो उत्साहजनक रूपमा रह्यो भन्ने कुरामा ९३ प्रतिशत उपभोक्ताले उत्तर दिएका छन् । यता उत्साह रहेन भन्ने कोही पनि देखिएन भने सामान्य चासो रह्यो भन्ने उत्तरदाताको संख्या भने जम्मा ७ प्रतिशत रहेको छ । वास्तवमा टोलको काममा केही मानिसहरुले चासो नदिने पनि हुन सक्तछ र त्यस्तै उपभोक्ताहरुबाट यस्तो उत्तर आएको जानकारीमा आएको छ ।

४.८ पारदर्शिता

स्थानीय तहमा विकास निर्माणका परियोजना संचालन गर्दा जनसहभागिताजस्तै पारदर्शिताको पनि आवश्यकता हुने गर्दछ । **जिविस मोरगंका** द्वारा आ.व. २०७२/०७३ संचालित परियोजनाहरुमा पारदर्शिताको अवस्था तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं ४.८ पारदर्शिता सम्बन्धि विवरण

क्रस	पारदर्शिताको अवस्था	संख्या	प्रतिशत
१	पारदर्शि	४७	४७
२	अपारदर्शि	५०	५०
३	थहा नभएको	३	३
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइएअनुसार टोलहरुमा संचालित परियोजना पारदर्शी भएको उत्तर जम्मा ४७ प्रतिशत टोलबासीले दिएका छन् भने ५० प्रतिशतले अपारदर्शी भएको बताएको देखिन्छ । स्थलगत अवलोकनका क्रममा एकाध ठाँउमा बाहेक कहिले पनि योजना स्थलमा कार्यक्रमको स्विकृत स्थान तथा रकम उल्लेख भएको सुचना बाड्न राखिएको देखिएन । यहाँ यस बारे अनबिज्ञता प्रकट गर्ने उत्तरदाताहरुको संख्या भने ३ प्रतिशतमात्र रहेको देखिन्छ । वास्तवमा सिमित टोलबासीले भने परियोजनालाई वास्ता गरेको देखिदैन ।

४.९ उत्तरदायित्व:

कुनै पनि कार्यक्रमको सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नका लागि स्थानीय उपभोक्ता र नगरपालिका दुवै उत्तरदायी हुन आवश्यक छ । मोरंग जिविस ले परियोजना संचालन गर्ने कार्यमा उनीहरुको उत्तरदायित्वका बारेमा पनि प्रश्नहरु स्थानीय मानिसहरूसँग सोधिएको थियो । यसमा उनीहरुले निम्नानुसारको उत्तर दिएको पाइएको छ ।

तालिका नं ४.९ उत्तरदायित्व

क्रस	कार्यक्रम संचालन विधि	संख्या	प्रतिशत
१	जिविस को उत्तरदायित्व हुनु पर्छ	८७	८७
२	जिल्ला बासीहरुको उत्तरदायित्व हुनु पर्छ	४	४
३	सबै	९	९
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

माथिको तालिकामा देखाइएअनुसार स्थानीय उपभोक्ताहरुले ८७ प्रतिशतले जिविस को उत्तरदायित्व हुनु पर्छ भन्ने कुरा बताएका छन् भने ४ प्रतिशतले मात्र जिल्लाबासीहरुको उत्तरदायित्व हुनु पर्छ भन्ने आशय बताएको देखिन्छ , यस बाट के प्रष्ट हुन्छ भने स्थानिय बिकास प्रति जिल्लाबासीहरु जिम्मेवार बन्न सकिरहेका छैनन जवकी समृद्ध बिकासका लागि नागरिकहरु आफै जिम्मेवार बन्नु पर्ने वाञ्छनिय देखिन्छ । । यसैगरी सामान्य रुपमा उत्तरदायि भएको विवरण ९ प्रतिशतले दिएको देखिन्छ । अन्तरवार्ताका क्रममा ९ प्रतिशत उपभोक्ताहरुले नगरपालिका र स्थानीय उपभोक्ता समिति उत्तरदायी भएर कार्य गर्नु पर्ने राय दिएका छन् ।

४.१० खर्च गर्ने तरिका

जिविस मोरगंका परियोजना संचालित स्थलका उपभोक्ताहरूसँग बजेट खर्च गर्ने तरिकाका बारेमा पनि प्रश्नहरु सोधिएका थिए । यसमा उपभोक्ताले बजेट खर्च गर्ने तरिकाका बारेमा पनि आफ्नो राय दिएका छन्, जसलाई तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं ४.१० बजेट खर्च गर्ने समय / तरिका सम्बन्धि जानकारी

क्रस	बजेट खर्च गर्ने तरिका	संख्या	प्रतिशत
१	उपयुक्त समयमा	४५	४५
२	अनुपयुक्त	३०	३०
३	ठिकै	२०	२०
४	थाहा छैन	५	५
	जम्मा	१००	१००

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७३, कार्तिक ।

जिविस मोरगंले बजेट खर्च स्थानीय स्वायत्त शासन आर्थिक नियमावलीको अधिनमा रहेर गर्ने गर्दछ । उक्त नियमावलीले व्यवस्था गरेको खर्च गर्ने तरिकाका बारेमा प्रश्न गर्दा ४५ प्रतिशत उपभोक्ताले हाल प्रचलित तरिका उपयुक्त भएको बताएको पाइन्छ भने २० प्रतिशतले यसलाई ठिकै भएको बताएका छन् । यसैगरी यस्तो तरिकाका बारेमा थाहानै नपाउने उत्तरदाताको संख्या भने ५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । ३० प्रतिशत उत्तरदाताहरुले बजेट खर्च गर्ने तरिका अनुपयुक्त रहेको बताए ।

वास्तवमा **जिविस मोरगंले** स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावलीका आधारमा स्थानीय तहहरुमा विकास निर्माणका कार्य गर्ने तथा परियोजना संचालन गर्ने गरेका छन् । उक्त नियमावलीका केही कुराहरु स्थानीय तहमा विकास निर्माणका कार्यहरु गर्नका लागि निकै भन्फटिला पनि छन् । लामो प्रकृयाबाट परियोजना स्विकृत हुने तथा परियोजना स्विकृति भएपछि पनि त्यसको कार्यान्वयनमा केही भन्फटहरु रहेका छन् । तर जिविसले सकारात्मक भएर स्थानीय उपभोक्ताहरूसँग कार्य गरेको खण्डमा त्यस्ता भन्फटहरु स्वतः नै हटेर जाने कुरा सामाजिक परिक्षणबाट देखिएको छ ।

जिल्ला विकास समिति मोरङ्गले स्थानीय तहका गर्नुपर्ने विकास तथा व्यवस्थित शहरिकरणका कार्यहरु कार्यहरु अति धेरै छन् । जनसंख्या वृद्धिदर पनि धेरै भएकाले जिल्ला विकास समिति मोरगंले दिनुपर्ने सेवाहरुलाई माग बमोजिम पुऱ्याउन सकेको देखिँदैन । तसर्थ यसले ज्यादाभन्दा ज्यादा बजेटको व्यवस्था गरी बढ्दो जनसंख्या अनुसारको सेवा र सुविधामा पनि विस्तार र वृद्धि गर्न आवश्यक देखिएको छ । खानेपानी, स्वास्थ्य, व्यवस्थित आवास क्षेत्र, सरसफाई , पुवाधार विकास र अन्य सामाजिक कार्यहरुमा यसले ज्यादा रकम खर्च गर्नुपर्ने देखिन्छ छ ।

परिच्छेद- पाँच

जिल्ला विकास समिति मोरङ्गका अवशर, संभावना र चुनौतिहरु

विकास निर्माणका कार्यमा विभिन्न प्रकारका अवशर र संभावनाहरु प्रचुरतम रूपमा रहेका हुन्छन् । जनस्तरमा गरिने कार्यमा स्थानीय जनसमुदायको सहयोग र सद्भाव पाएको खण्डमा कुनै पनि प्रकारका विकास निर्माणका कार्यहरु सम्पन्न गर्न शरल हुने गर्दछ । तर त्यसलाई कसरी अवशरका रूपमा प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा जिविस स्वयम् तथा त्यसमा काम गर्ने व्यक्तिहरुमा भर पर्ने विषयवस्तु हो ।

जिविस मोरङ्ग ले स्थानिय स्तरमा गर्नुपर्ने कार्यहरु प्रशस्तै छन् । यसका लागि स्थानीय जनसमुदायको ठूलो सहयोग पनि प्राप्त हुने गरेको छ । अपर्याप्त श्रोत र साधनका बाबजुत पनि धेरै कार्यहरु भईने रहेको देखिन्छ । स्थानीय विकासका लागि स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन र नियमावलिले उचित रूपमा मार्ग प्रशस्त गरेको छ । यसलाई सही रूपमा कार्यान्वयन गरिएको खण्डमा जिविसको विकासमा धेरै फड्कोमार्न सकिन्छ । अझै जिविस मोरङ्ग मा त विकास निर्माणका लागि अवशर र संभावनाहरु अन्य जिविसको तुलनामा अझ ज्यादा रहेको पाइन्छ । पर्यटन विकासमा यस जिविसको प्रस्त सम्भावनाहरु रहेको हुनाले त्यस तर्फ विषेष ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ ।

५.२. अवसर र संभावनाहरु:

जिविस मोरङ्गले आफ्ना नीति र कार्यक्रमहरुमा सम्बोधन गरेका सबै कुराहरुको कार्यान्वयन गर्न सक्ने हो भने यो नै नगरपालिकाका लागि केही अवशर र संभावनाहरु हुन सक्दछन् । जिविसले जिल्ला र गाविसमा रहेकाका सबै प्राचुर्यताहरुको पहिचान गरी दृढईच्छा शक्तिले कार्य गरेमात्र मोरङ्ग जिल्लाको बृहत्तर विकास सम्भव हुने देखिन्छ । बुदागतरूपमा उल्लेख गर्दा जिविस मोरङ्गका अवशर र संभावनाहरु निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- क) विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरुले दातृसस्था मार्फत यस नगरमा गर्ने कार्यक्रमहरुमा केहि बजेट खर्च भैरहेको हुँदा त्यसको लेखाजोखा र समन्वय हुन सकेमा विकासका थप अवशरहरु बढ्ने छन् ।
- ख) जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत कार्यक्रमहरुमा हेरफेर नगरी समयमानै प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने प्रणाली भएमा नगरले थप श्रोत प्राप्त गर्ने र त्यसलाई अन्य प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी गर्न संभव हुने देखिन्छ ।
- ग) जिल्ला भित्रका सबै स्वस्थ तथा शैक्षिक प्रतिष्ठान लगायत अन्य सम्भाव्य करक्षेत्रहरुको पहिचाहन गरि त्यसलाई कर प्रणालीमा व्यवस्थित गर्न सकेमा जिविसको आन्तरिक श्रोतमा बढोत्तरी हुने देखिन्छ ।
- घ) जिल्लामा रहेका उद्योगधन्धाको विकास र सुविधाहरुको विस्तारका कारण आयआर्जनमा पनि क्रमिक रूपमा वृद्धि भएको पाइन्छ । जसलाई जिल्लाको विकासका लागि खर्च गर्न सकिन्छ ।

- ड) जिल्लाको विकासका लागि स्थानीय मानिसहरुको चासो र लगानि पनि उल्लेख्य रुपमा रहेको पाइन्छ । यसले गर्दा जिल्लाको आम्दानिका श्रोतमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ ।
- च) गाविस स्तरमा वडा नागरिक मञ्च र नागरिक सचेतना केन्द्रका सदस्यहरुलाई पनि बढि कृयाशील बनाई स्थानीय योजनाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
- छ) राजस्व र श्रोत वृद्धिमा प्रयाप्त अध्ययन अनुसन्धानको अभावको कारण जिविस मोरगंल आन्तरीक आयमा खासै वृद्धि गर्न सकेको देखिदैन , तसर्थ आगमी दिनहरुमा जिल्लाको राजश्व प्रक्षेपण गराई कर प्रणालीलाई समयानुकु बनाउनु पर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा जिल्ला विकासका लागि चाहिने लगानी वृद्धिहुने देखिन्छ ।

वास्तवमा जिविस मोरगं सगँ अवशर र संभावनाहरु प्रचुरतम रहेका छन् । यिनीहरुमा यहाँमा मानिसहरु सचेत हुनु, , शिक्षा, स्वास्थ्य र संचारका क्षेत्रमा निकै अगाडि रहनु लगायतका विकासका पूर्वाधारहरु निर्माण हुनु पनि यस नगरका अवशरहरु हुन् ।

५.३. चुनौतिहरु :

जिविस मोरगंमा अवशर र सम्भावनाहरुमात्र रहेका होइनन् । यहाँ विकास निर्माण लगायत सामाजिक परिचालनका कार्यहरु गर्न निकै चुनौतिहरु पनि रहेका छन् । जिविस मोरगं का मुख्यमुख्य चुनौतिहरु निम्नानुसारका रहेका छन् ।

- १) केन्द्रिय स्तरबाट प्राप्त अनुदान को तुलानामा स्थानिय स्तरको प्रसासनिक खर्च अत्याधिक वृद्धि भई प्रसासनिक खर्चको अधिकतम सिमा पालना हुन नसक्नु ।
- २) निक्षेपित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रभावकारी रुपमा हुन नसक्नु ।
- ३) जिल्ला भित्रका सबै कर क्षेत्रहरुको पहिचाहन हुन नसक्ता नगरमा गैरकर क्षेत्रको विस्तारमा वृद्धि भएको जसको कारण कर संकलनमा कठिनाई ।
- ४) जिल्लाको आन्तरिक श्रोत तर्फको बजेट सिलिङ्ग अन्तर्गत गाविस र वार्ड अन्तर्गत बाँडफाँड गरी टुके योजना छनौट हुने गरेको जसका कारण जिविसले मेघा परियोजना सञ्चालनका लागि आन्तरिक बजेट ब्याबस्था गर्न नसकेको ।
- ५) विषयगत कार्यालयहरुको मंत्रालय तथा विभागीय रुपमा अलग्गै योजना तर्जुमा हुने परिपाटीले सहभागितामुलक योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट माग भएका कार्यक्रमहरु बढीभन्दा बढी मात्रामा छनौट हुन नसक्नु ।

परिच्छेद-छ

निश्कर्ष ,सुधारका लागि चाल्नुपर्ने कदमहरु

६.१. निश्कर्ष

जिविस मोरगंले आर्थिक वर्ष २०७२ । ०७३ मा विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरु संचालन गरेको देखिन्छ । सामान्यतया स्थानीय निकाय नियमावली, स्थानीय स्वायत्तता शासन नियमावली र आर्थिक नियमावलीलाई पूर्ण रुपमा पालना गर्दै स्थानीय विकासमा जिविस मोरगंले उल्लेखनीय कार्यहरु गर्दै आएको छ । जिविसलाई कार्यक्रम गर्नका लागि सर्वप्रथम योजनाको आवश्यकता पर्दछ ,यसका लागि यस स्थानियस्तरदेखि नै योजनाहरुको माग गर्ने, गाविसस्तरीय गोष्ठिहरु संचालन गर्ने तथा विभिन्न आवश्यक प्रकृयाहरु पूरा गरी योजना तथा कार्यक्रमलाई जिल्ला परिषदबाट पारित गरेपछि मात्र कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने गरेको पाइन्छ ।

जिविस मोरगंका कार्यक्रमहरु अत्यधिकजसो टोल र वस्ति केन्द्रित रहेको पाईएको छ । बालमैत्री, महिला, दलित, आदिवासी, अपांग लगायत समाजका लक्षित समूहको विकास, उत्थान र गरिवी न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरुलाई यस जिल्लाले आफ्नो प्राथमिकतामा राखेको छ । उद्योग, विद्युत, संचार आदि विविध क्षेत्रमा यस जिविसले प्राथमिकताका साथमा कार्य गर्ने जमर्को गरेता पनि अपेक्षाकृत प्रतिफल प्राप्त भएको देखिदैन ।

जिविस मोरगंले स्थानीय विकासमा विभिन्न संघसंस्थाहरूसंग समेत समन्वय गरी अन्य सरकारी र गैरसरकारी संघसंस्थाहरुका कार्यक्रमलाई पनि आफ्ना कार्यक्रमका रुपमा लिएको देखिन्छ । यसबाट समग्र जिल्ला स्तरमा हुने एकीकृत विकासमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ । यसैगरी यसका कार्यक्रमहरुले जिल्लाको गरिवि निवारणमा पनि सहयोग गर्ने देखिएको छ ।

जिविस मोरगंले आव २०७२।०७३ का कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने क्रममा विभिन्न प्रकारका अवशरहरु र चुनौतिहरूसमेत चिनारी गरेको छ । यस जिविसमा विभिन्न गैर सरकारी संघसंस्थाहरुले समेत सामाजिक परिचालनमा खर्च गर्ने गरेकाले यसलाई अवशरका रुपमा लिएता पनि त्यसको सुनिश्चित प्रतिफल उन्मुख असर मोरगं जिल्लाको विकासमा देखिएको छैन ।

जिविस मोरगंले विभिन्न प्रकारका चुनौतिहरुलाई समेत आव २०७२।०७३ का कार्यक्रम संचालनका क्रममा सामना गर्नुपरेको अनुभव बोकेको छ । राजनितिक नेतृत्व सहित टोलहरुमा बसेर कार्यक्रम गर्ने वातावरण नहुने, केन्द्रबाट समयमा बजेट निकाशा नहुने , योजनाअनुसारका कार्यक्रमहरुमा बजेट नआउने, जिल्लाको स्थानीय आयश्रोतलाई व्यवस्थित गर्न कानुनी अड्चन रहनु, कार्यक्रमहरुका टुके बजेट रहनु र राजनैतिक नेतृत्व नभएका कारण समयमा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समस्या सिर्जना हुनुलाई चुनौतिका रुपमा लिएको देखिन्छ । यति हुँदा हुँदै पनि जिविस मोरगंलेसंचालन गरेका कार्यक्रमहरु केहि क्षेत्रहरुमा अत्यन्त प्रभावकारी पाइएका छन् । तिनीहरुले शहरि गरिवि निवारणमा विशेष सहयोग पुऱ्याएका छन् । यसबाट विकासका लागि महत्वपूर्ण योगदान पुगेको देखिन्छ , तथापि यस

जिल्लामा गरिविको चक्र बृद्धि हुने क्रम मा छ । यसको न्यूनीकरणका लागि समेत जिविसले विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने गरेको भएपनि परिणाममुखि प्रतिफल मापन गर्न सकिएको छैन ।

समयमा योजना निर्माण भई नआउने, योजना बने पनि समयमा रकम निकास नहुने, निकाशा हुँदा पनि चौमासिकको अन्तिम महिनामा हुने तथा छोटो अवधिमा कार्यक्रमहरु सक्नुपर्ने बाध्यता यस जिविसका लागि का थप चुनौतिहरु हुन् । कर्मचारीहरुलाई उचित तालिमको अभाव, कर्मचारी सेवामुखि भावनामा हास आउनु तथा काम गर्ने कर्मचारीलाई उचित मात्रामा पुरस्कार र दण्ड सजाय गर्ने परिपाटी नहुनु समेत यस कार्यालयका चुनौतिका रुपमा रहेका छन् । स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली र आर्थिक नियमावलीमा भएका केही कानुनी प्रकृया समेत नगरपालिकाका कार्यक्रम संचालन गर्न व्यवधान पुऱ्याएको देखिन्छ । जस्तो स्थानीय निकाय आर्थिक नियमावलिले व्यवस्था गरेबमोजिम जिविसले सम्पूर्ण कार्यहरु ठेकेदार तथा परामर्शदाता भ्याटमा दर्ता भएको संस्था या फर्मसंगमात्र गर्ने भन्ने दर्साउँछ । तर विकास निर्माणका कतिपय कार्यहरु यस्ता हुन्छन्, जुन त्यस्ता संस्थाबाट मात्रा गर्न संभव हुँदैन । तसर्थ स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली तथा आर्थिक नियमावलीमा दिइएका त्यस्ता कतिपय व्यवस्थाहरुलाई समयसापेक्ष संशोधन गर्न पनि त्यत्तिकै आवश्यक देखिन्छ ।

देश संक्रमण कालमा रहेको तथा राजनैतिक नेतृत्व बिहिन अवस्था लामो समयसम्म रहनुसमेत जिविसका चुनौतिका रुपमा रहेको छ । विकास निर्माणमा बेलाबेलामा हुने अवरोधहरुले गर्दा समयमा कतिपय योजनाअनुसारका कार्यहरु संपन्न हुन सकेका छैनन् । यसैगरी, लामो समयसम्म जिविसमा निर्वाचित पदाधिकारीको अभावमा रहनाले समेत यसका विकास निर्माणका कार्यहरु प्रभावित भएका छन् । कर्मचारीहरुले कार्यक्रम संचालन गर्दा जवाफदेहितामा कमि आउने तथा बेलाभौकामा काममा व्यवधानहरु आउने गरेको पाइन्छ । यतिहुँदा हुँदै पनि जिविस मोरगंले आफ्नो उद्देश्य अनुरूपका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको र लक्ष्य पूरा गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ ।

६.२. समस्या तथा समाधानको उपाय र मंत्रालयसंग गरेका अपेक्षाहरु

जिविस मोरगंले आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा स्थानीय विकासका कार्यक्रम संचालन गर्दा भेल्लु परेका समस्या तथा तिनको समाधानका उपायहरु निम्नानुसारले चित्रित गरिएको छ ।

समस्या :	समाधान :
<ul style="list-style-type: none"> ● जिल्ला परिषदले अनुमान गरेको बजेटमा कमी आउने गरी नेपाल सरकारले बजेट पठाउने भएवाट निर्णय भएका योजना कार्यान्वयन हुन नसक्ने अवस्था 	<ul style="list-style-type: none"> ● कम हुने जति बजेट नेपाल सरकारले छुट्टै पठाउनु पर्ने । ● एकाएक नीतिमा परिवर्तन गर्दा स्थानीय निकायलाई असर नपर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

● अख्तियारी ढिलो आएको हुंदा काम गर्न समस्या भएको	● अख्तियारी समयमै आउनु पर्ने ।
● गैससहरुले समाज कल्याण परिषदसंग सम्भौता गर्दा अनिवार्य रुपमा जिविसमा समन्वय गरी कार्यक्रम गर्ने भने तापनि अधिकांशले जिविसलाई थाहै नदिई कार्य गर्ने गरेको ।	● अनिवार्य रुपमा जिविसको सिफारिसमा मात्र निकास र संस्था नविकरण गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
● जिविस र विषयगत कार्यालय बिच जिल्लामा विषयगत समन्वय को कमि देखिएको ले समान उद्देश्यका कार्यक्रमहरुमा समेत एकिकृतरुपले कार्यन्वयन हुन नसकेको ।	● स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ ले दिएको अधिकारलाई जिल्लाको विकासमा सबै सरोकारवाला विषयगत निकायहरु सगुँ समन्वय गरि जिविस मोरगंको अगुवाइमा अधि बढाउनु पर्ने ।
● जिविसमा आवश्यकताअनुरूप विकास निर्माण बजेट नहुनु ।	● केन्द्रबाट आउनेबजेटमा अभिवृद्धि हुनु पर्ने ।
● बढ्दो जनसंख्याको चाप अनुसारका सेवामा अभिवृद्धि गर्न नसक्नु ।	● विकास बजेटमा अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।

श्रोत: जिविस मोरगं, ।

६.३. जिविस मोरगं तथा गाविस स्तरीय समीक्षा गोष्ठीमा उठेका सवालहरु: स्थानीय टोलहरु र उपभोक्ता समितिमा उठाइएका सवालहरु

जिल्ला स्तरमा

- विपन्न वर्गका परिवारलाई मुलप्रवाहिकरण मा न.पा. ले प्राथमिकता मा कमि हुनु ।
- जिल्ला तथा केन्द्रीयस्तरको अनुगमन प्रणाली प्रभावकारी नहुनु ।
- शार्वजनिक मनोरञ्जन स्थल तथा पर्यटकिय क्षेत्रको सम्भावना भएता पनि त्यसको पर्याप्त विकास हुन नसक्नु ।

गाविस स्तरमा :

- गाविस कार्यालय भवन सुबिधा सम्पन्न नहुँदा कार्यसञ्चालन असुबिधा ।
- ढल निकास र सडकको समस्या ।
- जिम्मेवारी अनुसार सबै वडाहरुमा सचिवहरुको ब्याबस्था हुन नसक्नु ।
- वडा बाट सिफारिस भएका योजनाहरु न.पा.लको छनौटमा नपर्दा कार्य सम्पादनमा असजिलो ।

- उपभोक्ताहरूलाई काम कर्तव्य र अधिकार बारे क्षमता अभिवृद्धिमा कमी

६.४. जिल्ला स्तरीय समीक्षा गोष्ठीका निचोडहरू निम्नानुसार छन् ।

- जवाफदेहितामा कमी देखिएको छ त्यस तर्फ सबैले ध्यान दिऔं ।
- समन्वयको कमीको कारणले श्रोत र साधनको सही सदुपयोग नभई दोहोरपना भएको देखिन्छ । तसर्थ समन्वय र सहकार्यलाई सबै पक्षबाट ध्यान दिऔं ।
- कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु अगावै समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गर्दा लक्ष्य अनुसार प्रगति प्राप्त गर्न सकिने भएकोले सबैले सहकार्य गरेर अगाडि बढौं ।
- समय समयमा विकास साभेदार हरुको बीचमा छलफल र अन्तरक्रिया गर्दा विकासमा नतिजामूलक प्रगति प्राप्त गर्न सकिने भएकोले त्यस तर्फ सबैले पहल गरौं ।
- समावेशी विकास आजको आवश्यकता हो त्यस तर्फ विषयगत कार्यालय, संघसंस्थाहरूले विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।
- सामाजिक परिचालनको माध्यमबाट कार्य गर्दा लक्षित समुदायलाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने भएकोले त्यस तर्फ सबैले ध्यान दिऔं ।
- जनताका आवश्यकता र आकांक्षा असिमित छन् । उपलब्ध साधन र श्रोत न्यून छ तथापी प्राप्त श्रोतलाई उचित रूपमा सदुपयोग गरौं ।

६.५. सुधारका लागि चाल्नुपर्ने कदमहरू:

सामाजिक परीक्षण गर्ने क्रममा जिविस मोरगंले योजना तथा कार्यक्रम लगायत कार्यपद्धतीका बारेमा विश्लेषण र छलफल गर्दा निम्नानुसारका सुधारात्मक कार्यहरू सम्पन्न गरेमा जिविसले गरेका कार्यहरू ज्यादा पारदर्शी, छिटो, छरितो र लक्षानुरूप गर्न सकिने देखिन्छ ।

गाविस स्तरमा:

- १) समयमा नै योजनाहरू तर्जुमा गरी जिल्लापरिषद बैठकमा पठाउने ।
- २) कार्यक्रमहरूको सहि ढंगमा सम्पादन गरी यथा समयमा फरकफारक गर्नुपर्ने ।
- ३) स्थानीय कार्यका लागि विस्तृत छलफल गरी कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु पर्ने ।
- ४) जिल्ला लाई यथा समयमा कार्यको विवरण तथा कार्य प्रगति प्रतिवेदन दिनु पर्ने ।
- ५) कार्यक्रमहरू जिविसको बजेटले थेग्न सक्ने प्रकारका हुनुपर्ने ।
- ६) योजना तत्काल जिविस मोरगंको प्राथमिकताका आधारमा तयार पार्नुपर्ने ।

जिल्ला स्तरमा

- १) प्रत्येक गाविस बाट आएका योजनालाई प्राथमिकताका आधारमा छनौट गर्नुपर्ने ।

- २) तुरन्त गर्नुपर्ने र विस्तारै गर्दा हुने कार्यक्रमहरूको वर्गिकरण गरी प्राथमिता तोक्नु पर्ने ।
- ३) कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गरि कार्यसम्पादनमा जिम्मेवार बनाउनु पर्ने ।
- ४) नागरिक वडापत्रका लेखिएका विषयवस्तुलाई कार्यान्वयन गर्न विशेष योजना बनाउनु पर्ने , जस्तो कुनै फाँटको कर्मचारी विदा बसेमा या कतै कामको शिलशिलामा कार्यालय बाहिर गएमा उसले गर्ने कामको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ।
- ५) योजनाका काममा तुरन्त निकाशा दिनु पर्ने, फरकफारकका शिलशिलामा भएका भन्कटहरूलाई कम गर्दै जानु पर्ने ।
- ६) ससाना एउटै कामका लागि वारम्बार नगरपालिका धाउनुपर्ने कार्यलाई कम गर्नु पर्ने ।
- ७) कार्यक्रम खर्च यथा समयमा गर्नु पर्ने ।
- ८) योजना सम्पन्न भएपछि त्यसको अनुगमन यथासक्य चाँडो गरी फरफारक गरिदिनु पर्ने ।

केन्द्र स्तरमा

- १) जिल्ला लाई दिइने अनुदान रकम आर्थिकवर्ष सुरु हुनासाथ निकासा दिनु पर्ने ।
- २) स्थानीय निकाय नियमावली र स्थानीय स्वायत्तशासन ऐन तथा स्थानीय निकाय नियमावली समयसापेक्ष संशोधन गरी छिटो र छरितो ढंगले कार्य गर्न सक्ने बनाउनु पर्ने ।
- ३) बजेट निकासा, अनुदान दिने र फरक फारक गर्ने विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कार्यक्रमका लागि आर्थिक नियमावलीमा शरल प्रकृया लागु गर्नुपर्ने ।
- ४) जिविसमा क्षमता अभिवृद्धि तथा कर्मचारी व्यवस्थापनका लागि समेत सहयोग गर्नुपर्ने ।
- ५) स्थानीय निकायको चुनाव गरेर राजनैतिक प्रतिनिधित्व गराई वर्तमानको कार्य प्रणालीमा परिवर्तन ल्याउनुपर्ने ।
- ६) अधुरा योजनाहरूको पूर्णताका लागि प्राथमिकताका साथ बजेट निकाशा गर्नु पर्ने ।

सामाजिक परीक्षकको नाम : डिल्ली प्रसाई

दस्तखत :

संस्थाको नाम : समाज परामर्श सेवा

मिति : २०७३/०७/२९

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

- नेपाल सरकार, सघिन्य मालीला : स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि- २०६७
तथा स्थानिय बिकास मन्त्रालय
..... : स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४
..... : स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ।
..... : स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली २०५६
- जोशी , पि.आर. : अन्डरस्ट्यान्डिङ्ग रिसर्च मेथेडोलोजी , रत्न पुस्तक भण्डार,काठमाडौं,
२०६०
- जिल्ला बिकास समिति , मोरगं : जिल्ला बिकास योजना २०७२/०७३ र ०७३/०७४
..... : आ.व. २०७२/०७३ को प्रगति विवरण तथा अन्य अभिलेखहरु
..... : आवधिक जिल्ला बिकास योजना , २०६७/०७१
..... : नागरिक वडापत्र २०७३
- वाटर एड, नेपाल : अ गाइडलाइन अफ सोसल अडिट , वाटर एड, नेपाल, काठमाडौं,
२०६७
- रिडेफ : सामाजिक परिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका २०७०

अनुसुची - १

जिल्ला बिकास समिति मोरगं द्वारा सञ्चालित आ.व. ०७२/०७३ का योजना तथा कार्यक्रमको

सामाजिक संपरिक्षण सम्बन्धि अर्ध-संरचित (Semi-Structural) अन्तरवार्ता ,२०७३

(स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि- २०६७ परिच्छेद ३ को ५.२ सग सम्बन्धित)

१. घरमूलीको नाम र थर: वडा नं. टोल

उमेर लिंग: पु/म पेसा

२. टोलमा संचालित कार्यक्रमहरुको नाम:

३. तपाईंको टोलमा जिविसद्वारा संचालित कार्यक्रमहरुका बारेमा तपाईंलाई के कति जानकारी छ ?

क) सम्पूर्ण कार्यक्रमका बारेमा ख) बजेटका बारेमा

ग) सबै कुरा घ) केही पनि थाहा छैन

कार्यक्रमको पूर्णता र आवश्यकता

४. तपाईंको टोलमा संचालित परियोजना पूरा भएको छ कि छैन ?

क) पूरा भयो ख) आधामात्र भएको छ

ग) आंशिकमात्र पूरा भएको छ घ) थोरैमात्र भएको छ

५. परियोजनाबाट टोल/गाउँलाई के कति फाइदा भएको छ ?

क) अलिअलि ख) यथेष्ट ग) अति धेरै घ) केही पनि फाइदा छैन

६. परियोजना के कति आवश्यक थियो ?

क) अति आवश्यक ख) भए पनि हुने र नभए पनि हुने

ग) आवश्यक थिएन ग) थाहा भएन

जनसहभागिता र समावेशी

७. परियोजना कसरी संचालित थियो ?

क) उपभोक्ता समितिबाट ख) ठेक्काबाट ग) अमानतबाट घ) जिविस स्वयंबाट

८. उपभोक्ता समिति गठन भएको भएमा त्यसको स्वरूप कस्तो थियो ?

क) पूर्ण समावेशी ख) आंशिक रूपमा समावेशी ग) एकतर्फी घ) थाहा छैन

९. परियोजना कसरी छनौट भएको थियो ?

क) टोलबाटै छलफल गरेर ख) टोलका प्रतिनिधिहरूबाट मात्र

ग) जिविस स्वयंबाट घ) थाहा छैन

१०. परियोजना संचालन कुन रूपमा भएको थियो ?

क) पूर्ण सहभागितामुलक ख) सामान्य सहभागितामुलक

ग) जनसहभागिता विना नै घ) थाहा छैन

११. परियोजना संचालनमा उपभोक्ताको चासो कस्तो रह्यो ?

क) धेरै उत्साहित भएर ख) उत्साह रहेन

ग) सामान्य घ) थाहा छैन

१२. परियोजनाको पारदर्शीता कस्तो रयो ?

क) पारदर्शी ख) कम पारदर्शी

ग) अपारदर्शी

१३. यस परियोजना सम्पन्न गर्न उपभोक्ता समिति तथा जिविस प्रतिनिधि कतिको उत्तरदायि रहे ?

क) धेरै उत्तरदायि ख) गैर उत्तरदायि

ग) सामान्य

१४. यस परियोजना सम्पन्न गर्न उपभोक्ता समिति जिम्मेवारी कसकसको बढि देखियो ?

क) जिविस को ख) स्थानिय उपभोक्ताहरुको

ग) उपभोक्ता समितिको घ) थाहा छैन

१५. योजनाहरुमा बजेट खर्च गर्ने तरिका कस्तो लाग्यो ?

क) उपयुक्त ख) अनउपयुक्त

ग) ठिकै घ) थाहा छैन

१६. जिविस को भौतिक पूर्वाधार तथा सामाजिक विकास कार्यक्रमहरुको जानकारी कस्तो छ ?

.....

अनुसुची - २

स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७

परिच्छेद-३ (बुदा १०.४ सगँ सम्बन्धित)

प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरण तथा अन्तरकृयात्मक छलफल कार्यक्रममा सरोकारवालाहरु ले उठान गरेका प्रश्नहरुको नमुना

तल उल्लेख गरिएका विषय तथा प्रश्नहरुमा मात्र केन्द्रित भई आफ्नो धारणा राखि दिनु होला ।

- स्थानीय निकायले गरेका नीतिगत निर्णय तथा प्रक्रियागत सुधारले पारेको प्रभाव ?
- स्थानीय निकायले गरेका विकास योजनाहरुमा जन सहभागिताको स्थिति ?
- स्थानीय निकायले समयमा सेवा सुविधा दिन सेवा दिन नसकेको अवस्थामा जनताले भोग्नु परेका समस्याहरु ?
- स्थानीय निकायको तर्फबाट पेश गरेको विवरण प्रतिको विश्वसनीयता ?
- बालबालिका, महिला, दलित, जनजाति, गरिब, जेष्ठ नागरिक, तथा पिछडिएका वर्गलाई मूलधारमा ल्याउन गरेका प्रयासहरुको प्रभावकारिता ?
- स्थानीय निकायले दिएको सेवाको गुणस्तर, दस्तुर, सेवा दिन लगाएको समय र कार्य सम्पादनको स्तर ?
- सामाजिक उत्तरदायित्व पूरा गर्न स्थानीय निकायको वर्तमान कार्य तथा कार्यशैलीमा सुधार ल्याउन प्राप्त सुझावहरु ?

धन्यवाद